

17704
10. JANUARI 1887
No 11/228
Ragamafukogu

1
2

O. W. Masingi kirjad.

III/187
106

Sichergestellt durch Einsatzstab RR
Reval

WISA 611

Spimeue anne.
SCOUTS 14
Polgu

2 roodu kirj. ring
I jaok
Eartus.

Schnatenburg...
1883.
No 25

Zensuri poolest lubatud. — Tallinnas 9. Weebr. 1883.

579854

E e s s ö n a.

„D. W. Masing on esimene, kes Eesti keelt mõistis, teda kõneles ja kirjutas; endised olivad sonkijad ja pärast teda on wähä olnud, kes niisama hästi, weel vähem kes paremine on Eesti keeli kirjutanud,“ ütleb akademikus F. J. Wiedemann kuulsa Eesti rahwa esimese ärataja kohta. Nende sõnadega on D. W. Masingi kirjandlik tähendus üleüldistel piirdeil ära tähendatud. Eesti kännust kaswanud, Eesti keelt emakeelena kõneldes ja Eesti keele seadusi uurides wõis D. W. Masing oma

tähtsate waimuandidega suurt tööd käsile wõtta ja siia maale Sakslaste poolt wiletsalt haritud ning umbrohtu läinud Gesti kirjapõllul nõnda tööd teha, et külwatud seeme pea umbrohust läbi peasis, õitsema hakkas ja wilja kandis. Mitte üksnes, et ta tarwilisemaid raamatuid muretšes, waid ka aru saades, et igal rahwal, kes hariduses tahab edeneda, oma healekandjad peawad olema, ajutas ta praegu alles orjakütkest wabastatud Gesti rahwale ajalehe, mida ta, ehk küll osawõtmine ütlemata wäike, siiski neli aastat elatas *). Tema oli Gesti kirjandusel wast õige põhjapanija ja kirjanduse harijatele teenäitaja, kes juhatas, misjuguft rada tuleb kõndida.

D. W. Masingi kirjad, iseäranis tähendatud ajalehe aastakäigud ja „Pühapäewa

*) D. W. Masingi elust ja tegewusest ei ole meil siin mahti pikemalt kõneleda; lugija leiab seda raamatust „Tähtsad mehed, esimene anne.“

wahelugemised" on wanemal kui uuemal ajal alati armsad ja otsitud lugemise raamatud olnud. Paraku on nad aga meie päiwil nii aruldaseks jäänud, et üksnes mõni neid weel kätte saab. Sellepärast on mitmel korral awalikult soowi awaldatud, et D. W. Masingi kirju peaks uueste trükitama ja nii kõigele rahwale lugemise aineks tehtama. Nende soowide peale ennast toetades on nende ridade kirjutaja töö käsile wõtnud, D. W. Masingi „Nädalalehtedest" tähtsamad tükid kokku korjanud ja uue trüki wasta walmistanud. Need ilmuwad „D. W. Masingi kirjade" nime all kolmes ehk neljas andes. Soowitakse aga, siis wõib edespäi muudestki D. W. Masingi raamatutest sündlikka kirjatöid wälja walida ja järgmistes annetes awaldada. Wabandada palume ometi, et palju trükiwigasid sisse jäänud, sest et wäljaandjat trükkimise ajal Tartus ei olnud.

Leidku siis D. W. Masingi kirjad uuel
näul hästi lahket wastawõtmist ja auus-
tataku nii selle auusa isamaa poja mäles-
tust, kuni ajad korra paranewad ja rahwas
temale tänutunnistuseks tema tööde eest
mälestuse samba püsti panewad.

W. J. Eisen.

Trükitud kiri.

Maailm lähäb aega mööda katsumise kaua
igas asjas ja tundmises targemaks; nõn-
daks siis ka kirjutamise ja kirjategemisega
olnud. Kui seesama asi algmisest küll hädane
ja waene tahtis olla, siis ta ometegi ajast ajani
ikka paremate inimeste käes hakkas korda ja
päewast päewani laiemale minema ja seda head
saatma, et targad õpetatud mehed oma kirjadega
tulewa põlwe rahwale õpetust ja tarkust paran-
duseks jätswad: aga nii kaua kui weel raama-
tuid ei jaanud trükkida, et inimesed weel seda
kunsti ei teadnud ega seda weel polnud kätte
saanud, oli kõik õpetuse ja õppimise asi wäga
paukil. Raamatud oliwad sell ajal wäga kallid,
et aga rikkad neid jõudswad saada ja lunastada;
sest nemad oliwad kõik sülega kirjutatud. Kolm-
jada seitsekümmend aastat teed, mill 1450 aas-
tat pärast Kristust kirjutadi, ja 67 aastat enne
seda, mill õnnis tohter Luther segajeks läinud

ristiusu õpetust püha kirja järele hakkas õigeks ajama, katsus üks inimene Saksa maal, nimega Johan Gutenberg, wallalisi kirjatähti ehk pookstawiisid puust ja seatinast lõigata, et nendega üht ja teist nime trükkida. Üks teine, Johan Faust, kes seda kuulda sai, hakkas pookstawiisid walama, ja tegi neid nii palju, et ju terve lehekülje nendega täis sai trükkida. Nüüd oliwad inimesed ju teele oskanud, ja tuli siis paljugi mehi teine teise järele, kes selle kalli asja peale hakkasiwad ja raamatu trükkimist oma õige korra peale aitasiwad.

Sest ajast, et raamatuid hakkati trükkima, hakkas walguis kõigil Euroopa maal koitma, ja aastast aastani kõige sugu rahwa seas suuremaks minema, et raamatud oliwad läinud ja kõige maailma sisse õpetust läksiwad wiima, ning tõesõnaga ebausku, rumalust ja waleusku kautama: ega poleks Luther jõudnud ei seda hakata ega lõpetada, mis ta teinud ja läbi ajanud, kui trükk poleks ees käinud, ja kui tema kirjad mitte trükki, ja selle läbi kõikide kätte poleks saanud.

Kui raamatu trükki ei oleks, kust siis meie rahwas püha kirja, kust ta lauluraamatut, katekismust, ehk mõnda muud head raamatut oleks tahtnud wõtta ehk saada, mis nüüd ometegi kõikide käes nähtakse olewat. Seda head poleks kuskil poolt leida olnud, ja oleksime siis alles

täna päew sessamas rumaluses ja pimeduses, mis sell ajal oli, mill raamatu trüff hakkamas oli.

Nõnda on siis helde taewane Isa omast heldest armust meile seda head soowinud, Gutenbergile ja Faustile seda tarkust anda, inimeste õpetuse abinõuiks trükitud raamatuid teha.

Meie maal tuli trüff mõni aasta pärast seda, mill õnnis Dr. Luther usuõpetuse selguse pärast oli hakkanud wõitlema, ja trükiti Riias 1530 aastal esimene raamat. Üks Tartu linna kiriku õpetaja, nimega Witte, oli Lutheruse katekismust maakeeli ümber pannud, mis Saksja maal Eübeki linnas sai trükitud, ja oli see esimene raamat, mis maakeeli 1553 aastal ilmale tuli.

Oli meie maa lugu sell ajal haledam kui hale, et sõda, katk ja nälg teda korda mõõda ligi wiiskümmend aastat järsku waewasiwad, nõnda et ei kellel ei kuskil pool ei rahu ega warju saanud olema. Maa oli tühjaks tehtud ja koledaks kõrbeks saanud; kirikud oliwad lagunud, muißt ka hoopis kiwikangruks tehtud; õpetajad oliwad pea kõik kadunud ja ärahäwinud; seda pisut rahwast, mis mõel, nälg ja katk tapmata jätnud, nähti kui araks tehtud linnu peret metsja warjus peidus olewat, kunni Jumal wiimaks 1617 aastal, selle raske ahastusele otsa tegi, ja meie maale waenlastest üheks ajaks rahu andis. Aga nüüd

oli neil, kes järele jäänud, muret ja waewa küll; kõik oli raisku ja hukka läinud; ega polnud kellegil jõudu abi teha. Jumala sõna ja selle kuulutamise pärast oli waesus ja kitsus kõige suurem, et arwast seda kirikut oli, kus weel õpetajat on leida. Oma maalt ei olnud neid neil päiwil mitte saada; wõeralt maalt ei usaldanud targad mehed tanna tulla, et seda alalist sõja kära kartsiwad, mis sell wiletsal ajal ühte puhku meie maale tuli ja teda ütlemata häda ja ristiga loormas. Wiimaks julgesiwad ometegi mõned mehed Rootsist, aga kõige enam Saksa maalt seia tulla, et inimestele õpetust anda, ja neile Jumala sõna kuulutada: aga oli seesama kuulutamine efiotsast waene küll, et mehed meie maa keelt ei mõistnud, ega muud maakeeli raamatut polnud kui seesama katekismus, mis ülemal nimetatud ja mis Lübeckis trükitud; ja sünnib arwata, et seegi keele poolest ilmotjata waene ja wigane wõis olla; ega teadnud neil päiwil meie rahwas lugemisest ei seda wähematgi.

Et sell korral weel ei maakeeli piiblid, ei uut Testamenti ega lauluraamatut polnud, fatus Sangaste õpetaja Rosinius, kelle hooleks ka Karula kihelkond Laatre kabeliga oli, esimest seega tööd, pühapäewade ewangeliumid ja epistlid Tartu murde järele maakeeli ümber panna. Et nüüd mehe keele waesus suur küll

oli, siis on ta ometegi Sumala ja ligimese armastuse pärast meie rahwale soowinud head teha ning seda ka teinud. Eijas tema ka ewangeliumide ja epistlide tahta seda lugemist Kristuse Jeesuse kannatamisest ja surmast, mis weel alles selgema kõne ja kirjaga Tallinna ja Tartu laulu- raamatus leiame, ja ilmus jeesama raamat Riias 1632. Meie päiwil ei ole teda enam ei kustki poolt saada, muud kui Riia linna raamatukogus näha, kus teda hoitakse ja näidatakse. Sellisamal aastal, mill see siin ülemal nimetatud raamat trükkis walmis oli saanud, andis Rosfinius ka Lutheruse katekismuse wälja. Kaks aastat enne seda oli Hindrik Stahl, Tallinna maal üht lühikest ristiusu õpetust kirjutanud ning küsimiste ja kostmistega püüdnud seletada. Pärast hakkas inimene ka pühapäewa ewangeliumite ja epistlite peale, pani neid oma wiisi, arwu ja keelemõistmise järele maakeeli 1641 aastal trükki. Kõige wiimaks andis weel ühe jutluse raamatu ehk ewangeliumide ja epistlide seletuse wälja, mis poole lehe peale Maa ja poole lehe peale Saksa keeli oli trükitud. Oli tema ka Saksa keelest mitmed laulud Maa keeli sõna sõnalt ümber pannud ja raamatut, kus sees oliwad, kodu ja kiriku raamatuks nimetanud, mis pärast 1657 aastal Kullama õpetaja Göselen Tallinna maakirikuõpetaja Salemanni ja Kadrina õpetaja

Brockmanni poolest ühenõuliselt sai parandatud ja Tallinnas wälja antud.

Kõik need finatšed selle aja Sumala sõna kirjad on küll keele poolest wäga waeseks nimetatada, et Maa keelt weel nõnda ei mõistatud, kuidas seda nüüd mõistetakse; muist ka sellepärast, et Maa rahwas isegi weel liig toores ja tema keel sellepärast niisama harimata oli, kuidas teda ennastki nähti ja kuuldi olewat. Ei juudaks ei ükski meie seast neil päiwil neid raamatuid läbi lugeda, mis Rossiniuse ja Stahli käest tulnud, sest et keel hirmus kirju ja kirjutamise wiis hoopis korratu ja wiisita ning ka niisugused poostawisid nende kirjades nähtakse, mis Maa keel ei tunne ega tarwita. Aga kõige asja hakkatus on algmises waene, ega muud, kui aga üks katsumine, mis Sumala abiga aega mööda paremaks lähäb ja salgamata kasu saadab. Oleski siis see inimene rumal ja wäga kitsa aruga, kes sellepärast tahaks naerda, et need auusad mehed, kes esimesest Sumala riigi tulemisele teed katsusiwad tasandada, teist wiisil rääkinud ja kirjutanud, kuidas meie omal ajal rahwast kuuleme rääkiwat ja neid näeme kirjutawat. Mehed oliwad muist kõik wõeramaa mehed ja õppisiwad suure waewanägemisega pimedada ja toreda rahwa juust tema weel alles harimata keelt, kellel tubat puudust oli,

sellepärast puudust oli, et rahwal enesel tundmise ja mõistmise waesus käes oli.

Saagu siis Rosfiniuse ja Stahli nimi ikka meie rahwa meelest auu ja auustamise wäärt nimed olema, sest et mõlemad mehed tüdimata mure ja hoolekandmisega teinud, mis nemad jõudnud, et oma põlwe teadmata rahwast Sumala ja oma päritud eba ja waleusust elawa tõetundmise poole pöörda, ja on Sumal nende jälgi mööda teisi aitnud, et aega mööda inimesi tõetele oskasiwad juhutada.

Et aga näidata, kuidas ennemuinatsel ajal õpetuse poolest siin maal lugu olnud, ja et mõistlikumale tõendust anda, kui wäga Sumalat kiita, et need pimeduse päewad kadunud, mis enne meid meie maal olnud, anname siin Rosfiniuse ja Stahli kirjadest mõnda, otse kui näitust lugeda, ja lisame hiljemist aegust paremad sinna kõrwa, et näidata, kuidas Sumal oma armuga ajast ajani meid ja meie rahwast ikka eemale aidanud ning sõna kuulamisele abi teinud.

Dlgu siis epistel, mis neljandamal pühapäewal pärast kolmainu Sumala püha loetawaks on, näituseks:

Rosfinius kirjutas 1632 aastal nõnda:

„Seperrast olcket armolickut, kui kahni teye teiwane Issa armolick om. Errasundket mitte,

fihs ei sa teye kahn mitte sunnitut. Errapanck et mitte hukka, fihs ei sa teye kahn mitte hukka pantut. Andket andis, fihs sahþ teile andis antut. Andket fihs sahþ teile antut, üþ teude lihotut, ruhotut ninck ülleteutulick möht saab teye rüppe fihs antut 2c. Mea nagh et finna enge üttenatta finnu welje filma fihsen, ninck jedda Balcki finnu filma fihsen ei nähge finna mitte?

Stahl kirjutas sedasama 1641 nõnda:

Seperrast oldet Armoliffet, kudt kaks teije taiwane Issa armolinne on. Erra sundket mitte, fihs ep sahþ teije kaks sunditut. Erra hukkalet mitte, fihs ep sahþ teije hukkatut. Andket andix, fihs sahþ teile andix andtut, Andket, fihs sahþ teile andtut. Ür töis, wahotut, puddistut, ninck kuhjapeh kaks Möht sahþ teije Ruppe fihs antut sahma 2c. Mea neht finna agkas ühe Pindo omma Welja Silmas, ninck se Palki ommas Silmas, ep tunnet sa mitte?

Sedasama ewangeliumit on Tartu Uue Testamendi raamatus, mis 1815 wiimsest wälja anti, nõnda lugeda:

Seperrast olge armoliko, nida kui ka teije esja armolit om. Ürge sundke, sis ei sunnita teid ka. Ürge pandke hukka, sis ei sa teije ka hukka pantus. Andke andis, sis saap teile ka andis antus. Andke,

siis antas teile ka: Hä kinni tükkitu, rappotetu,
nint kuhja päga mõõt, peap teije üskä antama 2c.
Ent mes näet sinna pinda omma wella filman:
Ent jedda hirt, kumb sinno omma filman om,
ei kawwatse sinna mitte?

Tallinna teeli Uues Testamendis, mis 1816 wälja
anti, loetakse seda ewangeliumit nõnda:

„Seperrast olge armolised, nenda kui teie
Issagi armoline on. Ja ärge mõistke kohhut,
siis ei mõisteta ka mitte teie peäle kohhut; ärge
mõistke hukka, siis ei mõisteta ka teid mitte hukka.
Andke andeks, siis antakse teile andeks: andke,
siis peab teile antama; üks hea kinniwautud
mõõt peab teie rüppe antama 2c. Agga, mis sa
jedda pinda nääd, mis so wenna filmas on;
agga jedda palki, mis so ommas filmas on, ei
panne sa mitte tähhele.“

Silja aegu diendatud ja parandatud Maakeele
kirjaga tuleb sedasama ewangeliumi seda wiisi
kirjutada:

„Sepärrast olge armolised, kuidas teie Issagi
armoline on; ja ärge mõistke kohhut, siis ei mõis-
teta ka mitte teie peäle kohhut; ärge mõistke
hukka, siis ei mõisteta ka teid mitte hukka.
Andke andeks, siis antakse teile andeks: andke,
siis peab teile antama; üks hea kinniwautud

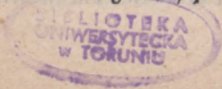
mõet peab teie rüppe antama ic. Agga, mis sa sedda pinda näed, mis so wenna filmas on; agga sedda palki, mis so ennese filmas on, ei panne sa mitte tähhele." —

Sest, mis fiin Luukase ewangeliumi 6, 36. Rosfiniuse, Stahli ja teiste kirjast oleme lugeda annud, märkab mõistlik lugeja peagi, kuidas aega mööda feel ja kirjutamise wiis ikka selgemaks ja paremaks läinud; ta märkab ta seda näha ja mõista, et Tartu murde kirjakeel harimise poolest hoopis tagasi jäänud ja meist weel alles seesama on, mis ta Rosfiniuse ajal Tartu, ja Stahli ajal Tallinna maal oli ja olnud. Kui neid pookstawisid, mis mõlemad kirjutates ehk liiaste ehk wõeraste pruukinud, ära kustutatakse ja õiged pookstawid nende asemele pannakse, (nõnda kui: sihs, kirjuta siis; ja sahb, kirjuta saab ic.) et siis ennemuinatse ja täna päewase Tartu kirja wahel suurt wahet pole tunda.

Neil päiwil, mill Rosfinius ja Stahl ewangeliumid ja epistlid meie rahwale muretsefiwad, ei olnud weel ammustki selle peale mõtelda, et temale piibli raamatut otsast otsani oleks saanud kätte anda, waid tuli selle wähese andega leppida ja rahul olla, mis nende kahe töötegija mehe käest oli saadud. Ometegi nõuti, nii hästi Riia kui ka Tallinna piiskoppide poolest tulewa peale ette katsuda, kuidas kõil püha kiri Läti ja Maarahwa

heaks nende keeli saaks ümber pandud ja trükitud. Aga kui mitmed targad mehed selle töö peale oliwad hakamas, tuli 1656 aastal jälle hirmus sõda meie maale ja püüdis igaüks eest ära peaseda, kuidas sai ja kuhu sai. Mitmed kirikisandid põgenesiwad Tallinna ja tuli siis ka sellesama sõda kartuse pärast Urwastu õpetaja Wöru maakonnast sinna. See oli Saksa maalt, nimega Tuhhan Guts-
 laff, ja wäga õpetatud mees, kes hästi Maakeele peale harinud, ning Uue Testamendi raamatuid muist pea kõik ju Tartu keeli murde oli ümber pannud. Kui Tallinnas oli, ajas tööd otsa, ja hakkas Kullama õpetaja Göselen Uut Testamenti ka Tallinna keele panema: aga tuli katk maalt linna ja wöttis Gutslassi ilma ära. Nõnda jäi siis töö seisma ja kadus wiimaks kõik ära, mis ju oli walmis saanud, ilma et seda oleks teada olnud, kuhu see kõik saanud ja jäänud. Sät ka Göseleni töö kinni; et küll pärast teda tema poeg Hindrik Göselen, kes Mihkli, ja Knieper, kes Tõhwi kihelkonna õpetajaks oli, mõned raamatud Uuest ja Wanast Testamendist Maakeeli paniwad, mis ometegi selle wiletsa sõda, nälja ja katku aja kitsuse ja pakituse pärast nõndasamuti jäiwad ja wiimaks ära kadusiwad.

Tartu maal läks asi paremini lorda. Puhja õpetaja, kes sealt pärast Dtepäässe läks, nimega Adrian Birginius, jõudis Uue Testamendi ümber-

panemisega Tartu keele murdesse otsa, ja trükiti 1686 aastal Tartus, wiis sada uut testamenti. 1727 aastal trükiti seda Riias teist korda, ja tehti kümme tuhat tükki ferraga, nendega wältafiwad inimesed 1815 aastani, ja kui raamatud nõnda otsas oliwad, et neid enam kusti polnud saada, nõudis rahwas Tallinna keeli piiblit enesele, et sell Wana ja Uus Testament mõlemad sees on, ja oli see temale suureks tuluks, et selgema Maakeeli sõnaga pühakirja õpetust kätte sai. Wiimaks wõtsiwad siis Tartu keeli piibliseltfi tallitajad nõuiks, Uut Testamenti uueste trükki panna, mis siis 1815 aastal sündis ja tehti neid Miitawis wiis tuhat tükki walmis. Need on praegu ka ju otsa saamas, ja on inimesed jälle uut trükki tegemas. Ei ole Wana Testamenti weel tänapäewani Tartu murdesse pandud; waid on neil aga Uus Testament ükspäinäs omast käest.

1684 aastal anti Tartus õnija tohter Luthereuse suurem katelismus, ja aasta pärast seda Tartu keeli lauluraamat wälja. Mehed, kes seda muretsefiwad teha, oliwad Rannu õpetaja Lorenz Moller, Rambja õpetaja Andreas Birginius, ja Nõo õpetaja Markus Schüy. Et Sumal armuandis ja werewalamisele meie maal mõneks aastaks otsa tegi, et Rootsi kuningas ja Wenemaa walitseja 1661 aastal oma pitka tüli pärast teine

teisega leppiswad, ja Käärde mõisas Laiuse kihelkonnas rahu tegiwad, hakkasiwad siis kõik asjad teistite minema, et maa küll tühi ja lage oli. Aga ei olnud kellelgi jõudu küll, et muud oleks wõinud nõuda, muud kui et aga seda lahju parandada, mis sõda ja waen igauhele teinud. Ometegi kui nüüd peale kakskümmend aastat kallist rahu olnud, tuli aeg, et ka pühafirja pärast hakati nõuu pidama, ja läkitas kuningas Rootsist Riia piiskopile käsku, et nad kirikijandaid, keda Tallinna ning Riia kubermangus, neis maakondades, kus Maakeelt pruugitakse, targaste õpetatud meesteks arwati, kokku kutsuda ja sellepärast nõuu pidada, et kõik piibli raamat Maakeeli jaoks ümber pandud, ja tõutas kuningas trüki kulu enese peale wõtta.

Kutsus siis Riia piiskopp Fischer Tallinna, Saare, Pärnu ja Tartu maalt 1686 aastal õpetajaid Eindenhoowi mõisa Lätimaale kokku, ja tuli neid kaksteistkümmend meest sinna, aga ei sündinud mehed ühte, et suur waidlemine nende wahel keele ja kirjutamise wiisi pärast oli tõusnud, ja lahkusiwad siis nõnda, et asjata seal oliwad käinud. Nääri kuul 1687 aastal koguti neid teistkorda Pilsistwere kiriku juurde Wiljandimaale, aga ei saanud siin nõuu ka ühte minna, waid läks aga waidlemine ja tüli weel suuremaks, iseäranis aabitsa poolestawide pärast. Mehed, kes

esimesest Maakeeli hakkanud kirjutama, nõnda
kui Witte, Rosfinius, Stahl ja teised, olivad
mitmed Saksa keeli pookstavid Maakeeli kirja
seganud, mis sinna koguniste ei tarvitada, nõnda
kui c, ch, cf, f, r, y, z ja þ. Need, kes õieti
sest asjast arvasiwad, tahtsiwad seda, et neid siin
näidatud pookstawisid maha jätta, aga Tartumaa
õpetajad seisiwad kõwaste wastu, et neid tähti
oma murde pärast hädaste tarwis ütlesiwad ole-
wat; ning oli siis waidlemine sell ajal seesama-
sugune, kuidas seegi, mis nüüd olnud, ja weel
alles selle õ, ja mõne muu kirjamärgi pärast
selle wahega, et sell korral Tartumaa, aga meie
päiwil Tallinna maa mehed kirjaparandamise
pärast waidlesiwad ja lärmi tegiwad. Lääs see
tüli sell ajal nii libedaks, suureks ja pikkaks, et
ta enne ei saanud lõpma, kui siis wast, kui
kuningas käsku annud wait jääda.

Seesama mõistmata waidlemine ja tülitse-
mine keelas seda asja ajamast, kelle pärast oli-
wad kokku tulnud, ja lahkusiwad siis ka teist korda
jälle, ilma et ehk wahegi head nende koosolekul
oleks nõuuks wõetud; ning jäi siis piibli lugu,
kuida oli olnud.

1700 aastal hakkas hirmus, pikk, suur ja
werine sõda, mis põhja sõjaks kutsutakse ja mis
terwe kümme aastat aega wõttis, kelle järele suur
katt tuli, mis meie maad, inimeste poolest pea

hoopis tühjaks tegi. Tuhanded olivad Tallinna ennast kogunud, et seal suretawa waenlase eest warjul olla; ja oli siis sellepärast linn otsani rahwast täis: aga kakk tuli ja tühendas teda nõnda, et wiiskümmend tuhat inimest suri, ega enam kui tuhat üheksa sada kuuskümmend ja kakshinge elusse jäiwad; ega jäänud kõige Riia ja Tallinna maal mitte enam kui aga wiisteistkümmend kirikuõpetajat hinge.

Mitmed kirikisandad olivad kõigest poolt waenlase eest ära Tallinna läinud, ja olivad nende hulgas ka mitmed wäga targad mehed, kes Gebrea, Greeka ning ka Maakeelt hästi mõistsiwad. Need, et mitte Tallinnas jõudelt seista, wõtsiwad isekeskis seda kallist ja kiidetawat nõuu piibli raamatut Sumala abiga otsast otsani selge Maakeelde panna ja hakkasiwad 1704 aastal tööle. Arwame tarwis olewat, et nende hea ja tubli meeste nimed mitte saaks kaduma ja ära kustuma, neid meie rahwale nimetada, teada anda, et mehi tänulikult teaks mälestada, kes temale seda head teinud, et ta Sumala sõna ja Issanda töö õpetuse osaliseks saanud.

Need sinatsed mehed olivad:

- 1) Johan Schopp, Järwamaa praust ja Peetri kiriku õpetaja.
- 2) Joachim Salemann, Ambla õpetaja.

- 3) Eberhardt Gutschlaff, Tallinna maakiriku õpetaja.
- 4) Magnus de Moallin, Wiljandi Jaani õpetaja.
- 5) Emanuel Bartholdi, Pillistwere õpetaja.
- 6) Andreas Dorsch, Põltsama õpetaja.
- 7) Johannes Zimmermann, Loompea õpetaja ja
- 8) Kandidat Heinrich Gutschlaff.

Nende siin nimetud meeste hoolekandmise pärast sai siis sell korral töö küll otsa ja täieste walmis, aga ei olnud jälle jõudu, et seda oleks wõinud trükki panna. Kirjutas Tallinna piiskopp Lange kuningale Rootsi, palus teda seda head asja oma armu ja oma nõuuga edasi aidata, ja sai käsku, kirja, mis mehed oliwad teinud, Pärnuusse kuninga trükkija kätte saata. Kirjutadi siis kõik puhtaste ümber ja saadeti puhas kiri sinna, kuhu oli kästud. Aga sõja kära wiitis tööd ega annud aega trükki alustada; wiimaks kui Pärnu linna pärast seda kartust sai olema, et ta käest pidi minema, wiidi sealt kõik kuninga kirjad, trükk ja raamatud üle mere Rootsi, ja kadusiwad siis kõik paberid ära, mis Tallinnast kuninga käju peale Pärnu oliwad saadetud, et neid seal trükkida. Näitas nüüd asi nõnda, kui oleks jälle kõik töö asjata olnud.

Eõikuse kuul 1710 aastal tuli Peeter I. Tallinna alla teda wõtma ja oli teda oma wäega kuus nädalat ümber piiramas. Sinn ei jõudnud kaue-

mine wasta seissta, uskus ja andis ennast Mihkli päewal kätte. Nüüd oli kõik meie maa kõigi linnadega Wene riigi walitsuse alla saanud ja tänane Issandat selle eest, et ta meid oma helde armuga Wene riigi walitsejate kätte ja nende wägewa käe warju aitnud: sest päewast, mill Wene maa alamiks saime, on meie maal alalist rahu olnud, ning see häda ja hukkamine, mis sõda enne seda ühtepuhku meie maal tegi, on nüüd kuulmatast lõpnud, ja kallid kosutaw rahu meil olnud, weel edespidi olema.

Kui nüüd enne seda, kui Wenemaa päriks saime, palju asjata waewa nägemist sellepärast olnud, et meie maarahwale piiblit muretjeda: siis 1711 ja 1712 aastal igatsesine seda saada wäga suureks läks; ja tuliwad 1713 aastal Eesti-maa õpetajad Tallinna kofku, et nõuu pidada, kuidas seda wõimalikult aidata. Sinna trükkija nimega Joh. Kristow Brendken, tegi kaupa, et piiblit oma kuluga trükkida ja omast käest õige ja paraja hinnaga müüa. Ülemal nimetatud kandidat Gutschlaff oli Kullama õpetajaks saanud, ja oliwad õnneks need paberid weel terwelt tema käes, mis mehed oliwad kirjutanud, ja kellest see kiri puhtaks ümber kirjutadi, mis Pärnu oli läinud.

Sakkas siis mees kohe tööle, parandas, kohendas ja õiendas weel paljugi, mis weel parandamise wäärt leidis olewat ja läks siis selle wahwa

inimese läest piibli raamat Gestimaa keeli trüffi ja sai 1715 aastal walmis *).

Gest, mis seiamaani oleme teada annud, näed sa, armas luggija, ilma meie tähendamata, kui mitme waewaga wõitlemist olnud ning kui palju aega kulunud, ennegu seda head saime, et püha kirja meie kätte pidi antama. Kui nüüd seda teame ja omas südames elawalt seda tunneme, et Jumala tõesõna see õige walguš on, mis inimest elu rahur ja kadumata õnnistuse poole juhatab, siis anname selle walguše Isale kiitust, kelle läest kõik hea ja täis and tuleb: ning kes meidki oma sõna läbi kogub, walgustab, pühitseb ja rõõmustab ja mälestame tänulikult neid, kes Jumala ja ligimese armastuse pärast kõik waewanägemist mikski ei pannud, et meile õiget Jumala tundmist ja sellega sihiwat ihu ja hinge head saata.

Wana sild.

Halliste kihelkonnas Uue Kariste wallas Albi talu ligidal on üks rabastik, kus kari peal käib. Karjapoiskesed korjasiwad puuoksi ja kiskusiwod wana puu juuri maast, et tuld teha, ja juhtu-

*) See Masingi ütetus ei ole õige. 1715 ilmus kõigest aga uus Testament; terve piibel selle wastu ilmus alles 1739.

siwad siis ühte olja leidma, mis maas kinni ja tamme puu wiisi oli. Lääsiwad siis hulgakesti tema kallale, teda wälja kiskuma ning tõmmasiwad temaga ühes ühe tamme puu lõhandiku üles. Paniwad poisid seda imeks, kust ja kuidas seesugune suur ja paks tammelõhandik seia rabastiku saanud ja kaks jalga maa alla waunud: rääkisiwad seda asja pererahwale; ja läksiwad inimesed seda waatama. Waata imet: leidsiwad silla maa sees olewat, mis muist hoopis tamme lõhandikudest tehtud, mis poolseitsmet jalga pitkad ja poolteist jalga laiad. Arwa juhtus mõni saare ja mäna lõhendik hulgas olema. Seesama rabastik, kust seesinane maa sisse waunud sild üle käib, on peale kümme wagu maad lai. See asi on küll imestamise wäärt, sest et tema igawest wana ja ennemuistse põlwe rahwa töö on. Kes teab kui mitu sada, ehk weel pealegi kui mitu tuhat aastat seesama sild maa all seisnud? Kuhu see tamme mets kadunud, kust selle silla lõhandikut wõetud? Meil päiwil, mis nüüd on, ei ole kuski pool sealatsel ümberkaudsel maal ei ligidal ega kaugel ei tamme wõsukestki näha; ometigi näitab sild, et ennemuistisel ajal seal tamme metsa küllalte olnud.

Albi pere ja muud küla rahwas, kes seal ligimail elawad, on ju mitu kümmekond koormat lõhastikkusid üles kiskunud, ja on neid weel küll

saada. Kes nüüd see tark, kes selle ime asja pärast õiget wastust küsijalle teaks anda? — Oh! aeg kautab ja peidab kõik unustuse warju ja tema kätte alla! —

Kui inimesed seda silda olivad leidnud, läksiwad nemad Halliste kiriku õpetaja juurde temale seda imet rääkima, ja tema läest kuulama, et wabest teada saada, kelle rahwa põlwe ajal teda tehtud, ja rääkis neile siis õpetaja Hollandi maalt üht teist lugu, mis sedasama wiisi käib, ja ütles: „Nüüd on kaks aastat, kui Hollandi maal Drenthe maakonnas silda maa alt leiti, mis wabest kõige maa peal pikem, sest et temal kuusteistkümmend wersta pikkust on. See on kolm ja mõnes kohas ligi neli jalga maa alla waunud, ega teadnud keegi teda seal olewat, enne kui teda leiti. Nüüd on õpetud mehed wanast kirjadest üles leidnud, et seesama sild tuhat ja kaheksa sada aastat wana on, ning et teda seesama Rooma rahwa keiser Augustus, kelle walitsuse ajal Kristus sündis, lasknud teha, kui oma sõjawäega Hollandi maal oli sõdimas.

Kartuhwliid.

Kes seda kallist wilja mitte peaks tundma, mis meie päiwil igas maa nurgas, nii hästi meie maal, kui ka kõigis maailmas haritakse, ja

tänuväärt Jumalast antud leiwajätkuks kiidetakse. Seesama wili ei ole pärite meie, waid wäga kauge maa wili. Üks Inglis maa laewamees, nimega Franz Drake, tõi teda esimesest Ameerika maalt Euroopa maale, 68 aastat pärast seda, kui õnnis tohter Martin Luther segaseks läinud usuõpetust pühast kirjast hakkas õiendama, mis sell aastal sündis, mill 1517 pärast Kristust firjutadi.

Esiosa peeti kartuhwliid kui wõeramaa imeasja kuningate, würstide ja muu suure rahwa aedades, et arwati, et tema Euroopa maal ei pidanud siginema. Peeter Esimene, Wene riigi keiser, oli esimene, kes Hollandi maalt ühe rikka kaupmehe rohuajast paar toopi kartuhwli seemet Peeterburisse laskis tuua, mis sell ajal hakati ehitama, ja laskis neid poolest Peeterburis ja poolest Moskwas maha panna; nemad kaswasiwad wäga uhkeste; aga tuli warane külmi ja wõttis neid ära; ning arwas siis see suur ja maailma otsani kuulus keiser, et nemad meie maal, mis põhjapoolne maa on, ei koguniste pidanud sigenema, ega edasi minema, ja jättis seda asja maha.

Kaupmehed lasksiwad oma maja tarwiduseks tündri kaupa kartuhwliid Inglis maalt tulla, sest et see usk päriseks oli jäänud, et selle wilja sugu meie maal ei kaswa ega maa teda sall. Wiimaks ometegi katsus üks siin ja teine seal mõnda

kartuhwilit maha panna; ja leidsiwad ka sügise kobaraid mõsude all, aga et selle wilja harimise wiisi weel ei mõistetud, ei olnud ka katsest mitte suurt asja, ja jäi siis ikka kartuhwili harimine meie maal kárnärите tööks ja hooeks, et küll ju Saksa, Prantsuse, Inglis, Hollandi ja Rootsi maal talurahwas neid rohkesti leiwa jätkuks haris ja pruukis.

Mäletame omaft lapse põlwest, et 1774 seda suureks arvati, kui wiis ehk kuus warka mõisa aedadest seda wilja üles wõeti, mis talupoegadel sell ajal weel aina teadmata ja tundmata oli. Kui 1786 wõeralt maalt jälle oma maale tagasi tulime, juba siis kõigis mõisades paljugi kartuhwolid nägime; aga ei tahtnud meie maa talupojad selle peale hakata, et neid oma aedadesse maha panna.

Seda ei olnud mõista, kust see pidi tulema, et talurahwas kartuhwolid küll wäga magusad kiitsiwad olemat, aga koguniste neid ei tahtnud maas pidada, ka siiski mitte, kui mõisa poolest sundimust oli. Wiimaks tõusis süü üles: mõned halbid ja rumalad inimesed, kelle lori teadmata rahwa juures ikka enam usku leiab kui targema rahwa kõne ja sõna, mõned niisugused rumalad oliwad seda rääkinud, ja ütelnud, et kartuhwel nälja wili pidi olema, ning, et kus teda hari-
takse, et seal wilja põllud äpardawad, ja kõik

wilja sigidus ära kaub. Nõnda siis sestfinatsestki asjast näha, mähardune see kahju, kui rumalad korisejad, olgu waimulikud ehk ilmalikus asjus, rumala rahwa keskis usku päriwad, sest et siis seda nähtakse sündiwat, mis Önnistegija ütleb: et kui pime pimedale lähäb teed juhutama, et nemad siis mõlemnd auku langewad.

Säi siis selle tühja ja rumala usu pärast kartuhwli harimine weel kauagi wäekaubas asjaks talurahwa keskes; aega mööda peasiwad teadmata rahwa filmad lahti, ja nüüd Sumal tänatud, anname Issandale selle kalli andi eest, et kartuhwliid maast saame wõtta, ühest suust ja südamest tänu. Seesama wili on leiwajätku tuluks; teeme temast nii mitmesugust magusat rooga; sõtkume teda, jahuga segatud, leiwaks; nuumane, kui teda rohkeste on, oma elajad temaga; wiime teda turule ja saame head hinda; sest igaüks, olgu ta talupoja ehk kuninga sugust kartuhwliid armastab süüa.

Rõugetest.

Rõugid tunneb igaüks ja teab, misugust tapmist ja kahju nemad ilmas teinud ja kuida nemad meiegi maal mitmele korrale tuhande kaupa lapsi ära koristanud. Sedasinaast hirmsat

tõbe ei olnud ennemuiuste Euroopa maal ei koguniiste teada, waid teda toodi mõne sada aasta eest Aasia maa põhjast Euroopa maale, ning tuli siis wiimaks ka meilegi. Abi nende wasta ei olnud ei ühtegi wiisiga leida; nende wiha nõnda kuri külge hakamas kui kakkugi wiha. Üks tark Inglismaa proua, kes oma mehega, kes üks suur herra oli, Türgi maal reifimas käis, sai seda seal juhtumise kaupa teada, et Türgi rahwas, kus rõuged head rõuged juhtusiwad olema, neid oma lastele paniwad, et neile head, ja mitte kurjad rõuged ei pidanud tulema. Proua, kes ise ka weel rõugeta oli, laskis neid seal kobe enesele paakida ja peasis wäga fergelt läbi. Kui siis Inglis maale tagasi sai: siis kuulutas seda kõigile, ja hakkasiwad siis tohtrid rõugid panema. Sai siis sellega ometegi nii palju abi, kui siin ja seal head rõuged paagiti. Hakkasiwad siis wiimaks kõigil pool keisrid, kuningad ja würstid, selle eest kõwaste hoolt kandma, et nende riikides ja waldades igal aastal hea mädaga rõugid pandi, nii palju kui iial wõimalik oli, aga jäi tõi sellepärast ikka weel kardetawaks küll.

Ünnis, ja kõigis maailmast wäga suureks kiidetud keisri proua Katarina II., kui teada sai, et Inglis maa rõugepanemine hästi lorka läks, ja enesel ka weel rõugid teadis olemata olewat, laskis Inglis maalt tohter Dimpdali kutsuda, kes

neid temale pani ja tuliwad kerged ja head rõuged. Kui Sumal teda oli aitnud, siis laskis seesama nii suure armuga proua Peeterburis ja Moskwas suure kuluga rõuge majasid ehitada, kus kõiki, kes sinna tuliwad, ehk sinna toodi, maksuta paagiti, ja jenni kunni terweks saiwad, suure hoole ja armuga üles peeti ja hoolitseti. Andis seesama suur ja helde südamega keisri proua kõigile kubermangu-
dele käsku, et paakimist edasi aidata ja selle eest wäga hoolt kanda.

Meie maal oli Torma kirikisand Tuhhan Georg Eisen esimene, kes rõugid hakkas paakima ja õpetas ka oma kõstrit, kes sell ajal Pohusu kabeli peal oli, selle ameti peale, ja on need-
finatsed kaks inimest ligimail ja kaugel peal kümne tuhandel rõugid pannud. Sellega sai siis rõuge wiha wastu kauniste abi; aga kui pahad rõuged kõrwalt tuliwad, siis tapsiwad ikka weel tuhande kaupa lapsi, kes juhtusiwad paaki-
mata olema; ja keda ei jõudnud tappa, neil wõtsiwad ehk silmad peast ehk narrisiwad silma-
nägu ära ehk jätiswad muud wiga mälestuseks.

Nõnda oli ja jäi lugu kauagi, aga ei ole ei ühtegi häda ehk waewa ilma peal, et Sumal inimese tarkust mitte peaks juhutama tema wastu abi otsima ja abi leidma. Nõndaks siis ka rõugetega.

Inglis maal elas ühes maakonnas üks väga nõukas talupoeg, kellel palju lapsi ja ka palju lehma oli. Tema wanem tütar oli juhtunud nuuga oma kabe sõrmele natukest wigaga tegema ja läks teistega lehma lüpsma, ja olivad ühel lehmäl jell korral niisugused wistrikud udarates, mis meie maa rahwas lehma käsnaiks, ehk ka lehma näpikuiks nimetab ning kellest kõik targad perenaesed seda teawad, et need siis udaratesse lööwad, kui lehm neljat aastat on käimas. Mõni päew pärast seda nägi noor inimene, et mõlemad sõrmed seal, kus nuga neid wähe oli kriimustanud, hakkasiwad punetama ja et seal pärast rakufesed tõusiwad. Paar päewa pärast seda ütles õele: „Tule too nõel ja pista need rakufesed lahti, et nemad puhkewad.“ Seda tuli ja tegi nõnda; ja jäiwad noored tütarlapsed istuma kus olivad, ja juttu ajama ja naljatama. Wõttis siis teine, kes nõela toonud, õiete wallatuse pärast jellesama nõelaga, misga teise wistrikud oli lahti teinud, oma walge, lihawa ja palja käe warre sisse pista, et nõõpnõela pea suurune were tilgafene wälja tuli, ja ütles õele: „Waata, mis ilus weri mull on;“ ja nõnda jäi sest korra. Aga mõni päew pärast seda tuli sinna kohta, kuhu ta nõelaga oli pistnud, niisama sugune wistrik, ehk rakufene, kuida needki olivad, mis ta õe sõrmis oli lahti teinud. Kui see oli ära

kuiwamas, kuuldi ümberkaudu väga pahad rōuged olewat; need siis tuliwad ka peagi sinna talusse, kus italgi weel rōugid olnud, wõtsiwad kõik pere maha ja suriwad kõik lapsed ära, muud kui aga mõlemad tüdrukud, kell need wistrikud olnud, jäiwad terweks.

Et seda rasket rōuge pōdemist majas nii palju oli, kutsus peremees linnast üht targa tohtri, nimega Jenner; see siis andis rohtu ja pani seda väga imeks, et need mõlemad noored tüdrukud, kes ühte puhku rōuge tõbiste suu ümber käisiwad, weel terweks oliwad jäänud. Suhtus siis tohter seda punast aset nägema, mis wistrik noorema tüdrukku kae-warre peale jätnud ja küsis. „Mis sull seal olnud?“ Käakis siis noor inimene, mis teadis, ja kuidas kõik olnud. Tohter, kes väga mõistlik ja tark mees oli, jäi kohe arwama ja järele mõtlema, ja küsis: kas teil praegu weel seesugust lehma on, kell niisugused näpikesed udaras peaksiwad olema? Ütleksiwad seda mitte seda puhku olewat. Valus siis tohter ülewäga kuulata, kus neid peaks olema ja temale sellest teadust anda.

Mõne aja pärast tuli peremees tohtri juurde ja ütles oma naaburis lehma olewat, kell näpikesed udarasse tulnud. Tohter läks kohe külasse waatama; ostis seda enesele ja laskis teda linna tuua. Kui näpikuid nägi walmis olewat, wõttis

tema nende seeft lima ja paakis sellega kolm lapsukeft, kes kõik alamalt seitsmet aastat oliwad. Haawakesed, mis nende käewarre peale oli teinud, et lima sisse panna, hakkasiwad punetama, ja seitsmendamal päewal oliwad lapsed wähe rammad; üks offendas, teine kaebas pead, ja kolmas tahtis ühtepuhku magada. Sai see päew mööda, siis oliwad jälle priksed, ja paakimise kohal oliwad wistrikud suureks läinud. Ei teinud tohter siis muud ühtegi, muud kui laskis neid tõusta, wiimaks kuitwada ja isieneseft ära kaduda.

Kuus nädalat pärast seda wöttis tema rõugetest, mis head oliwad, mäda ja paakis seda kõigile kolmele. Kui seitsmes päew tuli, oliwad lapsed norus, kaebasiwad pead ja luid kanta, aga ei olnud seda pitkemalt kui aga seks päewaks; rõuged, mis oliwad paagitud, jäiwad kõigile kolmele tulemata; ja nähti nüüd, et lima, mis lehma näpikus, kui seda targaste inimesele pannakse, inimest rõugete eest warjab.

Ratsus siis seesama tohter ja weel mitmed teisefki, mitu sada kord seda asja, ja tunti ifka nõnda ustawa olewat, kuidas tema esiotsa ennast oli näitnud. Kui asi nõnda selgeks oli tulnud, kuulutati seda kõigis maailmas, ja tänasiwad tuhanded tuhanded Jumalat selle armu eest, kes nõnda juhatanud, et rõuge katku wastu abi oli leitud.

Hakati siis kõigil uusi rõugid panema, mis algmisest lehma rõugiks kutsuti, aga meie maal seda ära keeldi neid nõnda nimetamast. Urwati ka, kui see kalliks asi hakamas oli, et aga Inglis maa lehmadel seesugused näpikud pidiwad olema, ja sellepärast toodi igal aastal sealt maalt seda lima, miska uusi rõugid panna, ütlemata kuluga. Nüüd teame seda oma talurahwa naeste käest, et meie maal nõndasamuti kui Inglis maal ja igas paigas lehmadele, kui neljat aastat käiwad, näpikud udarasse lööwad, ja et neist, kui aga tähele panemist on, igal ajal ja kõigis paigus seda lima saada, mis inimestele panna, kui neid rõugete eest warjata.

Rõuge panemine ei ole suur kunst. Wõta nõelukene, kasta tema otja lima sisse ja pista sellega mõistlikult käewarre sisse, et lima nõela otjast weresse lähäb, siis on töö tehtud: aga lima wõtmist peab inimene targa tohtri käest õppima, nõnda et ta teda õige parajal ajal teaks wõtta: sellepärast et kui lima weel alles noor ja liig wedel, tema mitte ei hakka; ja kui tema enam ei kõlba, siis teeb küll wistrikud aga ei ole neist ühtegi abi, sest et nemad rõugete eest ei warja. Sealt ep see nii mitukord tulnud, et lapsed, kellele uusi rõugid pandi, pärast rõugesse saiwad ja suriwad. See sündis nõnda, kui sükked inimesed, kes aga eneste meelest targad,

tohtrile kopikat ei raatsinud anda, oma rumalusega ehk ise lältsiwad lima wõtma, ilma et oleksiwad teadnud, kas ta ju ehk kas ta weel kõlbab; ehk kui nemad seda tööd oma weel rumalama tuu-
poiste, ehk weel pealegi oma kõöginaeste kätte uskusiwad. Sealtap see siis tuli, et rahwas mitu kord kurnud ja uusi rõugid ära laitnud. Ei! uued rõuged warjawad küll, kui lima wõtjad ja rõugepanejad aga seesugused, kell seda sinna juurde tarwitawat tundmist ja tarkust on. —

Senni ajani, mill meie maal uusi rõugid hakati panema, arwati aastas surnu kirjadest, mis nääris kiriku raamatuiist wälja kirjutatakse ja kubermangu läkitakse, üle kõige maa üleüld-
selt, et iga kihelkonnas 42 last rõugesse suriwad, ja et wiiekümnekahe rõuge põdeja pealt üks filmist ilma jäi. Kui nüüd kaugemale arwame ja ütleme, et Eiwii maal, ilma Kure, Muhu ja Ruhnu saare arwamata, 99 kihelkonda on, ja iga kihelkonna peale, nõnda, kuidas kirikufirjad näitawad, hoop-
kaupa 42 hinge paneme, kes aastas rõugesse surnud, siis annab iga aasta seda summa: 4,158 hinge, mis rõuged aastas ainu üksi meie piirkeselt maalt ära wõtnud. Misugune sõda sõõb nii palju niisuguse wähele maa rahwast? —

Sest ajast, kui uue rõuge panemine hakkas ja ülema walitseja armsa muretsemise pärast aastast aastani laiemale läks, hakkas rõuge suremine

haaw haawalt wähenema, ja oleme seda teada saanud, et minewal aastal, 1820 üle kõige maa, mitte enam kui 92 last rõugesse surnud. Et oleks niigi palju saanud olema, kui uue rõuge panemist õiete oleks pruugitud, aga inimesed on hooletumad, sellepärast tuleb Issandat selle eest tänada, et ta neid walitsuse alla, nõnda kui targa majapidaja käe alla on heitnud, et see meid wägiselt sunnib seda tegema, mis meile heaks tuleb!

Kui nüüd ju mõnel aastal järsku seda oleme näha saanud, et sündinute hulk surnute hulka üle täidab, ja et weel mullugi peale 9 tuhat enam sündinud kui surnud, siis tuleb seda finna kõrwa arwata, mis uued rõuged head teinud.

Sell Jüri kuul 1823 sai 21 aastat, et tohter Jenner uusi rõugid hakkas panema. Kuida see asi hakanud, annab targale inimesele paljugi arwata, õppida ja tähele panna.

Metsinimene.

Prantsuse maalt kirjutakse seda: Sell suure ja hirmsa sõda ja waenu ajal, mis Sumal kõige Euroopa maale, aga iseäranis Prantsuse maale kui karistawat witsa peale oli pannud, juhtus seda mitukord, et pisikesed lapsed laiali saiwad

ilma et elades neist midagi oleks kuulda olnud. Suhtus siis hilja aegu, et Eitoni linna ligidal üks talumees õhtu päewa weerimise ajal heinamaalt koju oli minemas. Tema käis, koer kaafas, hea tükk maad ees, ja pere ja sulased oliwad taga tulemas. Kui ta ühest wäikesest jõesst oli läbi minemas, nägi tema teist pool jõge midagi kaldal seiswat, mis kui must inimene näitis olewat. Mees peletas, arwas teda metsahaliija olewat, ja ajas koera tema peale: aga loom wõttis hea kiwi kätte ja wiskas koera nõnda osawa käega, et tema suure wingumise ja hulumisega oma teed läks; aga tema ise jäi, kus ta oli; otsis wähka aukudest, mis jõe kalda all oliwad, ja kui kätte sai, siis neid kobe ära sõi, et aga krõksusiwad.

Pere ja sulased oliwad nüüd ka sinna jõudnud ja püüdsiwad wikatitega tema peale minna, aga ei saanud tema ligi, et kiwidega kõwaste loopis. Wiimaks kargas jõe kalda peale, läks kribinal kui kass tamme otsa ja asus kaksite wana keeru otsa peale, mis ju ammuigi ära kuinud ja seesst kobe oli: seesama murdus tema all, ta tuli temaga maha, kuhu kui furnud jäi. Tuliwad siis inimesed ligi, et waadata, mis imelik elajas see pidi olema, ja nägid, et see üks priiske kehaga noor meesterahwas oli, kes metsas üles kaswanud, ja selle wiisiga metsinimeseks saanud. Tema

jääred, reied ja käewarred oliwad umbkarwased, ja tema suu ümber hakkasiwad karwad wast uden-
 dama, kust tunda oli, et ta weel mitte kaksküm-
 mend aastat wana ep olnud. Tema juuksed
 oliwad salku wanunud, ja täis waiwu ja takjaid;
 ihu nahk oli kare kui kuuse koor ja küüned nõnda
 kui koera küüned konksu ja terawaks kaswa-
 nud. Arwasiwad teda jurnud olewat ja wõtsi-
 wad noored mehed, sest et enam werstagi maad
 koju polnud, teda öla peale, kandsiwad teda ära,
 ja paniwad teda tühja wilja ladusse, ja ukse tagant
 finni. Kui teisel hommikul teda naabritega läk-
 siwad waatama, ei leidnud nemad teda sealt,
 kuhu nemad teda pannud: tema oli jälle toibunud
 ja öle põhkude alla ennast ära peitnud. Et nii
 kõrgelt oli maha langenud, oli ta ennast wäga
 ära pörutanud, et ta koguniiste ei jaksand ennast
 ümber pöörata. Oli siis sell hea rahwal wäga hale
 meel selle wiletsa inimese looma pärast, ja tõi-
 wad temale leiba, liha, ja muud söödawaid asju,
 mis tema juurde paniwad ja ise ära läksiwad,
 sest et ta inimest kartis, ega kellegi käest midagi
 tahtnud wõtta. Näälida tema ei mõistnud; aga
 oma walu ja waewa pärast ohkas ja wigas,
 kuidas kõik muudki inimesed. Kolmel päewal ei
 wõtnud tema ei kwiwa ega märza suhu, waid
 oigas alati. Wiimaks ütles mõistlik peremees:
 „Lapsed, tema waene pole õppinud inimese walmis-

tatud rooja sööma, tooge temale seda, mis toores on, olgu mis on." Üks ümmardaja jooksis siis ruttuste, tuli ja tõi wiis pifikest ahwenast. Kui neid nägi, hakkas kui koer uluma. Wiskasivad neid siis tema ette, ja ahmis neid ka kohe alla.

Kahe nädala pärast ajas jälle jalale, et küll weel haigesegane näitas olewat: aga söötiswad teda priskeste, paniwad temale elawaid wähka, toorest liha ja kala, õunu, marju, porgandid ja muid juuri ette, mis ahneste ära sõi. Leiba, keedetud liha ja kala, nõnda kuidagi kõik, mis tulel oli olnud, jättis puutumata. Tuld kartis tema ülewäga, ja kui seda õhtuti laterniga ladusse toodi, siis hakkas haledaste uluma ja nutma, aga kui üks kana, kass ehk tuikene ladusse juhtus, siis oliwad nemad otjas: tema sai neid kohe kätte ja sõi neid ära. Suled ja naha noppis suust wälja, ja wiskas neid ära. Kolm healt kuuldi tema suust, need oliwad: a, ma ja pa. Kui süüa ja juua nägi toodawat, siis hüüdis: a, a, a; mis ta maa ja paaga pidi tähendama, seda ei olnud teada ega mõista.

Anti seda kubermangu teada, et seesugust inimese looma kätte saadud; ja kästi kubermangu poolest teda kuninga kuluga Dariisi linna wiia, et seal pidi katsutama, kas teda weel saaks inimeseks teha; aga sell wähe ajal, kui nõu peeti,

peasis tema kogemata lahti ja fargas ära, ega pole pärast, et küll tema järele kuulati, ühtigi temast ei teada ega kuulda saadud.

Wesi teeb imet, kui naesed seda juus peavad.

Üks väga hea, tark ja tereise meelega praua, kellest kõik suurt lugu pidasivad, ja tema walla rahwas teda ülewäga armastas, oli ühel hommikul kirjutamast, kui üks talupoja naene teda laskis wälja paluda. Saks siis praua koha ettetuppa ja tuli rikka Mardi naene Mari werise filmadega, nuttes ja huludes tema wasta, hakkas tema põlwe ümbert kinni ja palus Mardi eest teda oma käe warju alla wõtta; ütles: „Pelsab mind iga päew, ja tapleb ühte puhku; ja näete nüüd ise auus praua, kuidas tema mind täna käsile wõtnud. Ennäh! siin on juukse tuust, mis ta mu peast täna hommiku kiskunud; kõik mu kondid on walu täis ja mu käewarred sinised.“

Praua kuulas siis naese käest, kust ja kuidas see tüli sell hommikul nende wahel tõusnud; märkas peagi, kus süü oli, ei lausunud sõnagi, waid ütles: „Dota!“ ja läks oma tuppa. Ratuksese aja pärast tuli tagasi, pudel käes, ja ütles: „Mine, mu laps, nüüd koju, wõta see pudel kaasa

ja hoia teda alati k ae kõrwas: kui siis juhtub, et ju mees sinuga hakkab nurisema, siis r uupa natukest pudelist, ja mis ja r uupad, seda pea nii kaua suus kunni mees wait j eb ehk ära lähäb: siis ja ialgi enam ei paha sõna tema käest ei saa, weel wähemalt hoopu. Naene läks ja tegi nõnda, aga tuli nelja nädala pärast jälle praua juurde sellesama pudeliga, mis ju oli t uh- jaks saanud, andis prauale tuhat tänu selle lau- sutud wee eest ja  itles: „Kangru Tiisul ja Kesküla Kael oli seesamasugune wilets elu meestega: andsin siis mõlemile ka natukest pude- list, mis praua, olge terve, mulle andis, ja ela- siwad sest ajast, nõnda kui minagi, wäga heaste oma meestega, ega saanud neil, nõnda kui mullgi mitte, ei kusti poolt tüli olemu. Palume siis n uud kolmekesti: andke armuline praua! meile weel üks pudeli täis seda kallist wett.“

Praua k ostis k õsifelt: „Wõta, mu laps, oma kaewu wett, see jõuab sedasama imet teha, kui seda waidlemise ajal suus pead; sest siis on ju suu finni ja tüli l õpeb iseenesest ära. Kui mees naest peksab, siis on sest muist ifka naesel k õige enamiste j uud, et ei m õista oma juud tallitseda ega õigel ajal wait olla.“

Madi Rein

Madi Rein oli kuue aasta wanaduses wae-
 sena lapsena isast ja emast maha jäänud. Et
 keegi tema järele ei kuulunud ega teda korjanud,
 wedeles poisikene mööda maad ja kerjas. Suh-
 tus siis ühel pühapäewa hommikul ühe auusa
 talumehe juurde tulema, see temalt küsis, kes ja
 kust ta pidi olema, aga poisike ei teadnud õiget
 teadust anda. Küsis auus mees: „Kas oskad
 jälle seda teed tagasi, kust oled tulnud? — „Eh!
 oskan,“ ütles laps. Kui inimene aega sai, wõt-
 tis poisikest juhatajaks kaasa ja läks temaga teele;
 mõne päewa pärast jõudis temaga wiimaks senna,
 kust ennast ütles olewat. Läks siis temaga mõisa,
 aga seal ei olnud muud walitsejat kui üks üle-
 meeleline ja walju südamega aidamees. See
 tuli äkitselt auusa mehe peale ja ütles: „Mis
 ja seda raiška seia tood? kas mina teda pean
 söötma? Oleks ta pöršas, siis ma paneksin teda
 nuuma peale; aga kas ma raibet wõin tappa?
 Mine sina temaga pörgu! — ehk pane teda oma
 kaela rippuma ja kasi jalgu siit ära!“ Oli mees
 peale 20 penikoormat asjata sõitnud ja ütles siis:
 „Noh pojuke! Sumal tahab, et sa mulle lapselks pead
 jääma! tule, läki siis koju poole!“ Seesama auus
 mees oli wäga õiglane, mõistlik ja helde südamega
 inimene, kes oma lapsi ja peret armuga juhatas,

ning kõigis asjus sõna ja tööga neile head tähte andis; see siis ei teinud Reinu ega oma lihase laste wahel ei seda vähematti wahet, ja kaswis Rein Sumala auuks ja inimeste meele heaks priskeks ja mõistlikuks nooreks meheks. Aga kui õige parajaste meheks oli saamas, nõueti teda kohtu läbi oma päris paika tagasi.

Tema mõisa päris wanem oli peale kakskümmend aastat wäe peal seisnud, ennast sell ajal wäeteenistusest lahti wõtnud ja oma mõisadesse tulnud elama. See siis juhtus Reinu ükskord nägema, ja näitas noor priske inimene wäga wiisakas tema filmist. Näakis siis herra temaga, ja kuulis inimese juust wäga mõistlikku ja haritud juttu; hakkas temast lugu pidama ja wiimaks teda armastama. Wõttis teda siis mõisa ja tahtis, et temast pidi kárnär saama. Kui Rein poolteist aastat mõisa leiwas olnud, tuli wana hea härra ühel hommikul aeda, leidis inimest klaaslawade juures, teretas teda ja ütles: „Kuule mu poeg! mis ma suule tahan rääkida: et sa üks hea ja mõistlik inimene minu teenistuses oled, soowin ma, mu laps, sulle head ja tahaksin, et sa peaksid naest wõtma; ning olen find ka ju omas südames ühe hea tütarlapsele kihlanud; ja soowib ka praua sulle seda inimest ja find temale.“

Rein kummardas alandlikult tänaliku südamega oma heldet wanemat ja ütles: „Armuline herra, mina ei ole küll selle armu väärt, mis teie mulle näitate, ja tänan teid kõigist omast jõuust; aga wõtke kui armuline wanem oma tänaliku lapse alandliku kõnet kuulda.

Kui ma seitsmet aastat waene laps olin, juhatas mind Jumal imelikult ühe kalli inimese juurde; see on seefama, kes mind inimeseks kaswatanud ja inimeseks harinud, ning kellele teie seda kulu, mis temal minuga olnud, omast rohkest käest nii suure armuga olete tasunud. See sama kallis inimene on mulle mitmest asjast, mis mulle meele ei tulegi, armust ja hinnalist õpetust annud; see siis mulle ka seda kinnitanud ja kosimise pärast õpetanud: poeg, ütles ta, ära hakka ennemine kosimise nõuu wõtma, waid siis wast, kui kahetümne wiie aasta ealise ja õlge mehe meelelise ennast tead ja näed olemat. Oigu kositaw wiis ehk kuuski aastat sinust noorem, aga ei koguniiste ei aastatgi sinust wanem, sest naesterahwas lähäb usinamine ja waremine wanaks kui meesterahwas; ja kui ta wiis ehk kuus aastat sinust wanem, siis ta pärast kümme ehk kaheistkümmend aastat mitte enam sinu kohane pole.

Kui paras aeg sull kosida, siis ära püüa ei rikkust ega julgwõsa, waid aga ainu üksi kõlbawat teistpoolt kosida. Su film, su meel, ja

ju süda olgu sulle juhatajaks; muud juhatajat kofijal pole ei otsida ega nõuda. Sest kuidas teine teisele küll seda inimest teaks juhataada, kellega ta üks süda peab olema? Tänan teid siis! armuline herra, teie suure armu eest ja palun teid alandlikult: sallige, et nõnda, kuidas minu armas kasuisa mind õpetanud, mu enese film, mu meel ja mu süda mind selle inimese juurde juhatawad, keda Sumal mu loodetavaks osaks loonud.

Herra jäi sellega rahule ja kiitis Reinu tema mõistliku nõuu pärast ning ütles: „Sa näed nüüd iseenesest, mu poeg, mähardune see õnn ning kasu, mis head inimesed teistele jaadawad, kui nemad neid noorelt mõistlikult õpetawad.“

Mõni aeg pärast seda palus Rein ennast herra jutule, et mõisast lahti, ja maid kätte saada. „Hea küll, mu laps! ütles härra, „aga mis ka tahad sa suure maade peale minna ehk kuidas jõuaksidwad sina talu üles pidada? Külap ise tead, mis kulu sinna tarwis lähäb, kui elamist oma korra peale ajada: aga sull ep ole ühtigi.“

— „Oh armuline herra, kui aga maid lubate ja annate, küll ma siis Sumala abiga edasi lähän, ehk kaswatan weel pealegi, kui Sumal wanemistele päiwi jätkab, oma hea herrale mõne tubli tõlla hobuse. Ei ma küsi ei wähematki abi mõisa käest, küll wotan omast käest.“

„Baata, mu poeg! kostis herra selle kõne peale, et sa kui üks teadmata noor inimene sest asjast mõtled, ega seda ei mõista arvatagi, mis kõik tarwis, kui keegi suure maade peale tahab ajuda. Kust ja need kaks paari hãrgi, ehk kust ja need kolm hobust võtad? Muust asjast ma veel rãägigi.“ — „Muus armuline hãrra!“ ütles Rein, „teie olete minu armast kasu isa selle eest rohkestes tajunud, et ta mind lapse põlvest üles pidanud, aga seda raha, mis teie temale andsite, on ta mulle selle sõnaga kiikinud; Mu poeg! sina ei saa kui kauge maa ja võera walla inimene mitte minu lastega minu pãranduse pãrija olema: seepãrast saagu need 300 rubla, mis sinu auus pãriswanem mulle sinu pãrast andnud, sulle pãranduse jaoks ja osaks jãama. See raha on mull alles; olen seda kiriku õpetaja kãe lãbi rendi peale pannud ja on nüüd õhte arvata, 336 rubla, sellega mina saan kõik, mis asumine tarvitab.“

Sai inimene siis ka maad ja talu aset kãtte, ajas oma elamist ja maja pidamist kobe esiotsjast tarkusega õige joone peale ja pidas kui poisimees poolkolmat aastat oma talu priskeste üles. Ta ei kãinud kõrtsis, ei sõitnud ka mitte kooli wahet; et ütles ilma selle wiimseta Jumala ees lootwat armu leida, ja toetas julgeste omas jüdamises sellesinatse püha kirja sõna peale, mis ütleb: kõige

rahwa seast on see Sumala meelest armas, kes teda kardab ja õigust teeb.

Wiimaks kosis Rein ja wöttis ühe waese lese tütre enesele naeseks, elas temaga wäga armsaste ja lastis Sumal temale kõik wäga hästi korda minna. Kui naene wiindama lapsega ennast oli ootamas, tuli Rein ühel õhtul koju ja rääkis nõnda oma naesega: „Tuba nüüd, ellakene, Sumal neli last annud ja oleme wiiet tema käest ootamas. Tänu olgu sellele, selle käest kõik hea and tuleb; tema on armust meid kõikpidi õnnistanud, ning igal ajal meid ja meie maja kalli rahuga rõõmustanud. Oh, armas naene, seda head on palju, mis Sumalast meile antud; ega jõua meie ei ühegi tänu sõna ehk palwega temale selle eest küll teha. Kui selle peale mõtlen, et kuue aastane waene laps isast ja emast maha jäin ja Sumal mind imelikult kui üht ekhija tallekest kaugele maale hea rahwa juurde juhatas, kes mind inimeseks hariswad, oh siis sulab mu süda mu sees, ja ütlen: Issand ja oled waeste laste isa; ning on sinu halastaja arm mind õnnistanud, et seda head, mis ja mulle, kui waese lapsele hea rahwa läbi lastnud teha, ka jälle teiste waeste lastele pean tegema, ja tahan siis tänulikust südamest seda rõõmuga teha.

„Kuule siis armas kaasa! mis mull nüüd südame peal ja sinuga rääkimist on: Wahtra

Jüri ja tema naene Kreet on mõlemad kaks nädalat teed suures waesuses ära surnud. Neli lapsukest on järele jäänud, noorem on kolme aastane, ja wanem neist peab kümnet kätta. Tädi on küll seda pisemat oma warju alla wõtnud, aga kuhu need teised jääwad, ehk kelle lükatawaks ja tõugatawaks nemad saawad, seda ei tea keegi. Ja mis sest tädistki on? ehk mis tal eneselgi? On aina waesus ja iga kewade püsti nälg käes. Olen siis nõnda arwanud, ellakene, et Sumal mulle nüüd näitab, kuidas selle hea eest, mis ta omal ajal mulle kui waese lapsele minu kasuisa läbi teinud, teda nüüd õieti saan tänama ja tahaksin, kui sina armas kaasa, selle wasta ei seija, kõik neli lapsukest enesele kasulapsiks wõtta ja seda neil teha, mis kasuisa mulle head teinud. Kaswatan küll siis, armas naene, sinu koormat ja waewa, aga kui ühemeeliselte seda head teeme, eks Sumalal siis sellest peaks meele head olema?"

„Armas mees,“ kostis naene, „kuidas mina selle wasta wõiksin seista, mis sina kui hea ja mõistlik mees nõuuks oled wõtnud. Kui sina kulutusel ei hooli, ega mina waewast wõi ometigi hoolida. Too neid Sumala nimega, mill tahad! — Rangast on küllalte, et neile kobe katet selga panna!“ — Rein andis rõõmusteles ja kergitud südamega oma hea naesele kätt ja suud ja ütles tänades: „Oh Sumal, sinu hea-

tegemisi! armast naest oled sa mulle annud ja neli last; täna weel korraga teist neli; ja wiiet olen weel pealegi ootamas! —

Teisel hommikul pani Rein hobuse ette, läks järele ja tuli õhtu eel lastega koju. Need oliwad kõik hukas, täias ja karnas, ja hilbud, mis seljas, kõik räbalas. Kasiti ja hariti siis lapsi ja kui kõik karnast puhtaks ja ilusad riided selga oliwad saanud, tegi Rein hea söömaaja, palus oma sõbru mõersile, ja kui kõik koos oliwad, ütles: „Armsad wennad! olen teid täna warule palunud, Sumal on mulle neljakuid annud, näete! siin nad on! kaks poega ja kaks tütart, keda ühe hoobiga saanud. On lootust, ja palume seda, et Sumala auuks üles kaswawad.“

Wana herra armastas linnu ajamist, ja oli ühel hommikul majades käinud kujude pealt lastmas. Kui kreslaga koju poole ja Reinu wärawast oli mööda minemas, jooksis Rein wastu, teretas oma armast wanemat ja ütles: „Armuline herra, eila õhtu on mu naene maha saanud, ja on Sumal nüüd korraga mulle kolm poega ja kaks tüttart annud. Herra ehmatas ja ütles: „Tule Sumal appi! — Seejuguft imet aga arwaste kuulda!“ — Rein rääkis temale siis kobe seda laste lugu ja ütles paludes: „Wõite waewa näha, kallis herra, ja tulge minu pesa-

koonda ja mu leiwarottisid waatama; on nemad nüüd parajaste kõik tööl, sööwad keshommikut.

Läks siis herra tuppja ja leidis pere suure ja kahelja lapsukest pisema laua ümber istwat ja sööwat, ja tuli hea inimesele wesi filmi, nii wäga hale ja armas oli see temal näha. Läks herra ka lambri nurganaest waatma, kiitis seda head rahwast, soowis neile Sumalast õnne ja armu; pakkus ennast uuesündinud pojale ristiiaks ja ütles: „Tulen ise pühapäew kiriku; tahan teie lapsukest pidada ja lasen teda oma nime peale, Ditu Magnus ristida.“

Ara minnes andis herra Reinule kätt, ja ütles temale need sõnad: „Armas poeg, mis hea inimene heast südamest ja Sumala pärast head teeb, selle eest leiab tema rohket tasumist oma enese südame tundmises.“

Kuida targad warast teawad näidata.

On see usk palju tüli ja ka õnnetustki teinud ja mõnda inimest ilma süüta paha nime alla saatnud, et targad wiinast, ehk ka oma arpude ja muu naeruwäärt tühja kunstidega inimest ütlemat teada saada ja näidata, kes, kui midagi ära kadund, wõtja olnud. Et niisugused täheandmised tühjad, seda iga pisutki mõistlik inimene ilma meie ütlemas-

tagi teab; nõnda kui ka sedagi, et niisugune tühi usk, mis seda tõeks arvab, et soolapuhujad, lausujad, sõnajad, targad ja arbulööjad, oma tempudega jõuaksiwad warga jälgi näidata, et seesama tühi, aga ometegi wäga paha usk sagedaste waheldamist, pitka wiha ja waenu, ja weel pealegi mitu furd tüllilist kohtuainimistki on teinud.

Üks leff ja oma maad walitseja würsti proua Sakja maal käis leffhommiku ajal omas lustiajas jalutamas, ja oliwad temal kindad käes. Kui need temal soojaks läksiwad, tõmmas tema neid käest ära, ja andis ühe teendri kätte, kes teiste teendritega tema taga käis: aga ei pannud see suurtsugu inimene seda tähele, et kinnast käest tõmmates tema kalli kiwi ja mitme tuhande taaldri wäärt sõrmus kinda sõrme sisse jäi.

Peale lõunat wast nägi proua oma sõrmust ära olemat. Arwas kohe, et ta kinda sõrme sisse oli jäänud, käskis oma kinnast tuua: aga teda ei olnud mitte seal sees. Küsis tema siis kohe teendri käest: „Kuhu sa selle sõrmuse oled pannud?“ Inimene kostis ja ütles: „Minu hing sõrmusest ei tea.“

Et niisugused kõrged ja walitseja sugu inimesed targemad on, kui et madala põlwe rahwas seda omas rumaluses mõistaks arvata, seepärast ei jõudnud kõlbmata inimene oma salgamisega oma ülemawalitseja ees enmast mitte puhtaks wale-

tada, waid ütles wüürsti proua temale: „Mina annan sulle kuus tundi aega, et sa sõrmust kätte tood: kui mitte, siis saad sinna, kus ei kuu ega päewa walget enam sa nägema. Mine!“ —

Kolm ehk neli tundi pärast seda tuli wüürsti proua kaja ülewaataja ja palus teda alandlikult, et homme õhtuni tahaks sõrmusega kannatada, sest et wõimata waremine seda kätte saada, aga et siis ka wissiste pidi kätte tulema ja käes olema.

Küsis teda proua: „Kust sa seda tead?“ Tema ütles: „Nemad on kuulsa targa Kasper Heimkese juures käinud; see teab kõik ja juhatab igaüht, kust oma jälle kätte saada. See siis neile ütelnud: et terve õõ ja päew temale kulub, enne kui seda teada, kuhu sõrmus saanud, ja kust teda leida.“ — „Hea küll,“ kostis proua, „ma tahan homme õhtuni kannatada; aga mine sina nüüd, ja ütle minu sõnaga: et kui Heimke tühja lubanud, et ma teda homme õhtu sellisamal tunnil, mis nüüd on, lasen wõlla puua.“

Teisel õhtul tuli see teener, kelle kätte wüürsti proua kindad oli annud, kummardas ja palus alandlikult, et ta tema juttu tahaks kuulda wõtta. „Räägi!“ ütles proua, „räägi, mis sull rääkimist!“ — Hakkas siis inimene ja ütles: „Meie kõik oleme wüürsti proua sõrmuse pärast juures mures ja kartuses olnud ja, mis kõige rängemaste

meie südant rõhub, on see asi, et meie armuline proua mind, ehk teisi, arwab süüalufid olewat. Suur kõla on kõigis kojas tõusnud ja oleme meie waesed, kes süüta mehed oleme, kõik paha nime alla ja suure teutuse sisse sest eilsest päewast saanud. Si suutnud meie seda kannatada ja sellepärast saatsime seda kõige kuuljamat tarka, nimega Kasper Heimken, siia kutsuma. See on nüüd siin ja ütleb ennast teadwat, kelle käes sõrmus, ja tahab seda meie armulise walitseja filma ees tema käest wõtta ja kätte anda. Tulen siis oma alandliku palwega armulist suurt prouat paluma, et ise tahaks tunniõhkeks olla, et mina, selle kätte kindad anti, ning ka kõik teised auusad wüürsti proua teenrid, kes tema taga sell korral olime käimas, oma suure proua ees saame wabandud, õigeks arwatud ja õigeks mõistetud."

„Kutsu inimene, kell seda tarkust ütled olewat, kutsu teda minu ette, et ma teda kuulen."

Kasper Heimken tuli siis ette, ja kästis proua teda selle ära kadund sõrmuse lugu rääkida. Hakkas siis inimene ja ütles: „Wüürsti proua teenrid on kõik süüta: üks suur isa-kalkun on, kes seda kallist sõrmust warastanud, ja on praegu weel sõrmus tema kõhus; ja on see nõnda finna saanud: Kui wüürsti proua omas lustajas oli jalutamas, ja oma kindad käest tõmmas, kukkus sõrmus maha: pärast tuliwad kalkunid, ja leidis üks wana

must isane seda; nokkis teda üles ja neelas teda alla."

"Kas ka nõnda tõsi?" küsis proua, ja Heimken vastas: "Jah! see on suure proua ja Sumala ees tõsi." — "Mine siis," ütles proua, lase kalkun ära tappa!" Tark läks ja võttis kojaülewaataja ja teiste inimeste nähes sõrmust kalkuni kõhust wälja. Kõik, kes seda oma filmaga nägemas oliwad, tänasiwad Sumalat, et wagad inimesed targa kunsti läbi suurest õnnetusest peasiwad.

Heimken läks suure ja usaldawa julgusega wüürsti proua juurde sõrmust kätte wiima, ja kääsis proua temale 10 tuhatit leidist anda, aga teda ennast ka jala pealt linni panna ja suure kohtu kuulamise alla anda. Kui kohus kõik tarkuse ja õigusega oli ära kuulanud, siis tõusis wiimaks selgeste üles, et see kallis sõrmus linda sõrme sihse oli jäänud, nõnda kui proua seda kohe eksiõisa oli arwanud, et teener, kes seda lindast leidis, seda teiste teenritele oli näitnud, ja nemad siis ühes koos nõuu wõtnud sõrmust enesele pidada. Müüsiwad teda siis ka sealsamas paigas linna Suudile, kes wäga rikas oli. Suut, kui sedasugust kallist saaki alamalt poolt hinda oli saanud, ruttas kohe teele, et teisi linna minna ja seal sõrmust ära müüa. Kui siis wüürsti proua selle kõlwatu teenri wasta need sõnad oli ütelnud: "Mina annan sulle kuus tundi aega, et

fõrmust kätte saadad; kui mitte, siis saad sinna, kus ja ei kuu ega päewa walget enam saa nägema: siis langes see ähwardamine raskeste kõige süüdlaste südame peale, ja läksiwad rutuste Tuudi käest fõrmust ära tooma; aga see oli ju oma teed läinud. Et aega saada, palusiwad siis kaja ülewaatajat prouat paluda hoomseni kannatada; saatsiwad tuhatnelja Tuudi järele ja läksiwad ise Kasper Heimlese käest nõuu paluma, sest et seda inimest seal suureks targaks peeti. See siis tegi leiwast kuulikesi: pani fõrmust sinna sisse, wiskas seda kalkuni ette, kes seda nokka wõttis ja alla neelas.

Kui kõik nõnda oli selgeks tulnud, siis mõistis kohus teenrit wiieks ja Heimlest kümneks aastaks tuhthoone wangiks.

Kuida Heimle tark oli, nõnda on need teisedki targad, see on: nemad on kõik petised ja kelmid, kes rahwa rumalusest kasu püüawad ja ka kasu saawad.

Et sitamine ei too kasu.

Riili linnas Sakja maal ei jõudnud üks põletuse puu kaupleja, kell ikka mitu sada sülda puid linna alewis riidas seismas, seda mitte keelda, et küll wahtisid juures pidas, et tema puud

oleksivad puutumata jäänud: waid käiswad inimesed sagedaste nende juures wargil. Ühel pühapäewal, kui alewi rahwas juures hulgas kirikust tuli ja puuplatstist mööda oli minemas, nähti üht wõeramaa madrust ühe puu riida otsas istumat, käsi mürdawat ja haleda nutu healega kaebawat: „Oh ma wilets ja waene! mis minust nüüd peab saama!“ — Selle kisa ja kaebamise peale jäiwad kõik möödaminejad seisma ja kogus neid peagi määratu hulk kokku. Küsisiwad siis inimese käest, mis tall pidi olema ja mis ta pidi kartma. „Oh! kostis tema suure nutuga! „oh! homme mind puuakse wõlla!“ Küsiti siis: „Mis siis oled teinud?“ — „Tah!“ kostis inimene: „mina olen igakord, kui siin linnas juhtusin olema, siin puu riitade juures wargil käinud: käisin siis ka weel eila õhtu siin ja wiisin kaks seljatäit ära. Aga Jumal paraku! peremees, kelle päralt need riidad on, on ehk ise tark, ehk tema on targa juures käinud; ja see on mind oma kunstidega wägiselt seia sundinud ja mind selle riida otsa kinni pannud; ja nüüd on nemad mind kätte saanud.“

Kui ta weel alles nõnda rääkis ja rumal rahwas seda imesteles ja kohkudes kuulis, tuli ka peremees senna. „Waat nõnda,“ ütles ta, „olen ma sind kelmi nüüd kätte saanud! — Jo! — ole aga nüüd weel nii kaua kinni, kuni politseid lähen

kutsuma, et sind wõtawad ja wangi wiivad: küll ülehomme sell ajal wõllas ripud." Palus siis inimene Jumala keeli, et tema peale halastada, ja teda lahti peasta; palusiwad ka teised, kes seal oliwad, et kaupmees temale pidi andeks andma, ja ütlesiwad: „Tätke nüüd sest korrast, küllap nüüd isegi teate, et ei tema ega muud keegi teie puid enam tule puutuma." „Olgu siis!" kostis kaupmees, „olgu siis teie hea rahwa pärast nõnda, et tema peale armu heidan. Tule maha, sina jumalafartmata, kes mull nii palju kahju teinud! — Sest korrast tahan su peale halastada; aga kui weel kord seia wargile tuled, siis lähäd puu riida otsast otsekohe wõlla. Tuli siis ka inimene rutuste maha, hakkas andeksandja põlwe ümbert kinni ja tänas teda suure healega, ja läksiwad siis lõik ära.

Seesama lugu saatis kaupmehele seda head, et tema puud terweks jäiwad, ning et pärast seda temal mitte tarwis olnud puu wahti pidada. Aga sündis see kawaluse asi madala rahwa nähes ja kuuldes, mis kui madala põlwe rahwas ikka ebausuline ning rumal, sest et temal arwa õiget õpetust ja juhutamist juhtub olema: sellepärast tema siis enese suureks kahjuks palju tühja walet usub, ning jõuab teda siis ka iga kawal inimene peagi petta, ja oma jampsimise ja loriemisega teda mõistuse tee pealt ära efsitada, et seda, mis jumalik

tõde on, waleks laidab: ning teisest kohast jälle seda, mis isienesest tühi on, ega ühtegi ei maks, wäga pühaks kiidab, ja sellest oma hingele head loodab saawat ja tulewat.

Eäks siis see finane teadmata rahwa petmine kaupmehel küll korda, inimesed ei tulnud enam puu wargile, sest et seda nüüd nähtud, et kaupmees warast mõietis finni sõnada. Aga mis sündis taga järele? —

Walitsus sai aega mööda seda asja teada ning sundis kaupmeest kohtu ette, et oma kawaluse pärast rumalat rahwast awalikult tema mõistmatus ebausus oli finnitatud. Sest kõik walitsus on Jumalast, ja sellepärast, nõnda kuidagi kiri õpetab, et ta inimeste tegude järele kuulab, seda keelab tegemast, mis kahjuks wõiks tulla ning et seda edasi aidata, mis kõigile heaks tuleb. Et walitsus Jumala asemel siin maa peal Jumala perekonda, see on inimesi on walitsemas, walwab tema ka nende üle, ja nuhtleb ja hirmutab neid, kes seda perekonda püüawad eksitada, tema head ja rahu segada, olgu rumaluse ehk kawaluse, walefamise, ehk ühe ehk teise ahnistamise nõuu pärast.

Kutsuti siis kaupmees kohtu ette, et oma häbemata ebausju kuulutamise pärast pidi kostma, ning ka seda madrust, seda tema tinginud, et ta puuriida otse pidi minema istuma, ja seda walet sealt maha hõikama, mis enne oleme nimetanud.

Muheldi siis madrust awalikult ihu poolest; ja kaupmehele pandi mõni sada taalbrit trahwi peale; mis waešte laste maja kapitali juurde lisati.

Gbaust ei too muud kui häda ja õnnetust.

Baieri maal wõttis üks mõislik talurahwa leiknaene oma pojale priske naese ja oli oma minijaga väga rahul. Noor inimene oli isa kojast mõnda, ja ka ühe kalli lüpsilehma kaasa saanud, mis päewas kümme toopi piima andis. Korraga lõi piim tagasi, et enam endisest ei pooltki lüpsi olnud saada. Kurtis siis noor inimene ämma ja mehe wastu oma kahju, ja ütles mees temale õhtu magamise woodi peal: „Ellakene, mine wana puujala juurde, tema on juur tark, küll tema aitab.“ Teisel hommikul läks naene mehe sõna peale wana puujala juurde ja kaebas oma lehma wiga. Tark ütles: „Üks kade inimene on sinu lehma ära sõnanud. Mine laps, tulewa neljapäew õhtu lehma lüpsmise ajal lauta, ja kui seal inimest leiad, olgu ta kes on, siis löõ sa teda nõnda, et sa tema werd näha saad: jest see, keda sa sell korral seal leiad, see on jeesama, kes sinu lehma ära teinud ja tema piima tema käest ära wõtnud.“ Noorik ei lausunud sõnagi, jest et tark

teda oli keelnud seda kellelegi rääkimast. Tuli siis neljapäew, ja ka õhtu, ja lehma lüpsmise aeg, aga noor inimene oli kaewu juures kurikaga põuku pesemas; läks siis ka, kurikas käes, lehma lauta ja leidis wana ämma seal oma lehma lüpsmas, jooksis siis kohe tema peale ja hakkas kurikaga teda taguma, et tema werd näha. Kui wiis ehk kuus hoopigi wana inimese pähä oli pannud, siis oli ta hing wäljas. Mõlemad, tark, kes nõuu annud seda teha, ja noorik, kes seda tegi, saiwad kohtu poolest mõnegaga ära hukatud. Eks ole siis tõsi, et ebausik muud ei too kui häda ja õnnetust.

Kas siis kõlbab neid targaks nimetada, seda rumalad targaks kutsuwad?

Peletatud rööwliid.

Üks suur herra, kes juisel ajal linna ligidal üht pisikest mõisat hüüris, et seal paremast hingata kui umuses linna paigas, läkitas ühel päewal oma murijaani ehk moori kirjaga linna. See sama leidis tee ääres üht wana inimest istuwat ja nutwa ja küsis: „Mis sull on, wanakene?“ — „Mis mull on? ja näed, mina olen wana, ja ma toidan ennast waewalise wiisiga, sest et ma enam ei jaks. Ma teen kornikeisi, wisplid ja

muud sedasugust ja käin oma kaupa linnas müümas. Täna andis Sumal mulle õnne ja sain enam kui lootust oli saada. Üks noor armas ja lahke prouakene wõttis kõik mu kauba korraga minu käest ja andis mulle küsimata ja lugemata, kaks pihu täit peenikest hõberaha. Sumal õnnistagu teda!

Tänades andsin mina tema käekesele suud ja hakkasin kobe koju poole minema. Kui seia sain, oliwad mu jalad ära wäsinud: Istusin siis selle kännu otja maha, kus praegu weel istun ja ütlesin ise eneses: tahan ometegi lugeda, kui palju see kallis ja ärda südamega loomakene sulle annud ja kaua sellega läbi saad. Tõmmasin siis oma kujukest wälja ja hakkasin lugema; ja kui seda olin tegemas, tuli kaks meest, kes kõik mu käest ära riisusiwad ja mulle wana inimesele weel pealegi hoopu andsiwad.

Moor küsis: „Kas kaua, kui siin oliwad?“ — „Praegu wast läksiwad ära,“ kostis wana muld: „Kuhu poole?“ küsis teine. — „Kallasiwad seda teed, mis siin pitli aeda metsa lähäb.“

Moor ei lausund sõnagi, läks ära, ja piisut eemale pöösa taha; wõttis riided ja särgigi seljast ja läks alasti sedasama teed, kuhu riisujad oliwad läinud. Kui ta wagu kümme koud oli edasi läinud, nägi tema kaugelt kaks inimest pöösa taga päewa warjus istuwat ja raha luge-

wat. Jooksis tema siis kui üks nool nende peale ja karjus kõigest wäest: „Siin nad on! siin nad on! — põrgu wärawad lahti! — põrgu wärawad lahti!“ — Kurjategijad, kes teda suure hirmuga nägiwad ja hirmsa kisaga kuulsiwad tulewat ja teda üleüldse musta nägiwad, arwasiwad teda kurati olewat, kargasiwad sealtfamas paigas üles, heitsiwad jookju, kui oleks kuriwaim neid taga ajanud, ja jättsiwad selle suure hirmu ja ehmatusega oma raha sinnasama paika. Tuli siis moor, korjas seda, läks pani riided selga ja tõi wana inimesele tema oma tagasi ja weel peale seda hea hulga kuldraha mis needsamad wargad ja riisujad teise hea rahwa tagant oliwad wõtnud, olgu tapmise, riisumise ehk warguse kaupa. Nemad oliwad oma saaki jagamas, kui moor neid ära hirmutas.

Kes teisele auku kaewab, see ise sisse langeb.

Ungria maa on üks ja perekas kuningriik, mis kobe Saksa maa taha heidab ja Austria keisri päralt on, kes Wiini linnas, mis tema riigi pea ja pesalinn on, aset peab. Seesama Ungria maa on kõige asja poolest wäga õnnistatud ja rikas ja kaewatakse seal kõiksugust me-

talli, aga ijeäranis hõbedat ja kõige paremat kulda tema mägedest. Mäemehed kaewawad kulla ja hõbeda otsimise pärast sügawad kaewud mägedesse, et kulla ja hõbeda kobera pesasid leida. Kui niisugustest kaewudest, kui nemad neid weel ikka sügawamaks kaewanud, ei kulla ega hõbeda koberaid ega nende pesasid enam pole leida, siis jätawad nemad neid maha ja hakkawad teises kohas, kus märgid, mis ju tunnewad, saamist näitawad, uut kaewu tegema, et kulda ja hõbedat walitsuse tarwiduseks wälja tuua.

Seal Ungria maal, kuida sealatsed ajalehed kirjutawad, sündis jeesinane lugu, mis siin-samas tuleb rääkida:

Ühel nõuufal peremehel oli raha tarwis, ja wõttis minewal kolme kuninga laupäewal ühe teise auusa mehe käest kaks sada taaldrit kuldraha laenuks, selle tõutusega, et wõlga kolme nädala pärast kätte tuua. Teg oli täis saamas, aga mees oli haige segane, et ei usaldanud külma kätte minna; seepärast luges raha auusaste oma seitsemeteistkümne aastase wäga priske tütre kätte ja käskis teda minna ja seda wõlauskuja kätte wiia, kes wersta kümmefond sealt elas. Tüdruk läks teele, ja juhtus üks meesterahwas tema wastu tulema; see teretas teda lahke sõnaga ja küsis, kuhu pidi töttama. Noor, lahke, ja lahti südamega inimene jõudis lahke pale ja sõnaga teise

wastu, rääkis, kuhu temal minemast, ja mis temal sinna wiimist. Ütles siis meesterahwas: „Mina lähän ka sinna poole; lähme siis ühes; ja on see sullgi parem, kui meesterahwast seltsimeheks on. Mina olen siin kohas wäga tuttaw; tean kõik kohad ja oskan kõik teerajad: kui meie siit metsast läbi ja kullamäe kaudu läheme, siis jääb meil pool teekonda tagasi.“ Tüdrukul oli sellepärast wäga hea meel, ja kallasiwad siis mõlemad seda juhatud teerada metsast läbi kullamäe kaudu minema.

Kui kullamäele saiwad, ütles meesterahwas: „Et tule ja waata seda kaewu, mis mäemehed puustaks jätnud; tema on ilmotsata sügaw.“ Tütarlaps ei teadnud karta ja läks. Kui kaewu ääre peal oliwad seismas, hakkas rõõwel tüdruku rinnust kinni ja ütles: „Sina enam minu käest ei pease; näitse! — siin on sinu haud; sinna sind paiskan; seal pead ülestõusmist ootama. Too raha seia! — Las kis noor hing ennast põlwile maha ja palus waenlast Jumala keeli, et teda hinge jätta: andis raha kätte, nuttis ja wärises kui üks haawa lehekene, aga kurjategija südames ei jaanud armuliikumist olema, waid ütles waenlane: „Wõta riided seljast! Need on wäga head ja oleks neist lahju, kui nemad seal all kaewus sinuga peaksiwad ära mädanema! Mitas teda ka riidest lahti wõtta. Kui nüüd tütar-

laps särgiwäel tema ees seisib, ja ta tema käewartest kinni hokkanud, et teda kaewu paisata, nägi tema, et särk, mis noorel inimesel seljas, üsna uus ja aina peenikene oli, ja ütles: „Kahju särgist! wõta seljast ja anna mu kätte!“ — Siis ütles noor inimene: „Oh! mull on häbi sinu filma ees ennast paljaks koorida; tee mulle ometegi weel seda ainust ja wiimist head, et ennast ümber pöörad, et seljaga mu poole seisad.“ Wõttis üleannetu siis palwet kuulda ja tegi nõnda, aga kui ennast oli ümber pöörmäs, tõukas tüduruf teda tagant kõige rammu wäega, et ta otseti sinna läks, kuhu tüdrukut tahis paisata.

Langes noor inimene lohe põlweli maha Jumalat tänama, kes tema hinge oli peastnud, pani rutuste riided selga ja ruttas lähema külasse kuulutama, kuidas temale süündinud, ja mis tema teinud. Kõik küla jooksis kaewule, ja wõtsiwad mehed kõisi ja redelid kaasa, lastsiwad ennast alla: leidsiwad seal kurjategija surnud: raha, mis tüduruku käest oli wõtnud, tema taskus, paljugi surnuluid ja kolm naesterahwa surnu keha, alasti maas olawat, mis hilja aegu sinna oliwad saadetud. Kes see muud seda oli teinud, kui seesama jumalafartmata, kes neid sinna lükkas. Nõnda saab ta seegi sõna jälle tõeks: Kes teisele auku kaewab, wiimaks ise sisse langeb.

Head tasutakse õigete kätte.

Sp. sön. 13, 21.

Üks auus, aga jõutu Saksia maa talupoeg, nimega Kristow Köhler, läks 1787 aastal wara hommiku Maini-Frankfurdi linna üht ja teist turule wiima, mis Sumal temale õnnistanud, et seda lunastada, mis hinge-raha ja muu maksu poolest walitjusele aastas tasuda. Kui wersta kümme-kond oli sõitnud, puhkas hobust kõrtsi ees ja läks ise sisse suurst wõtma. Kõrtsi kotta astudes tuli kõrtsi tüdruk suure õle sületäiega waasta, mis tuast wälja kandis, ja nägi Köhler üht nahkkukurt õlgest wälja ja põranda peale kukawat; wõttis seda tüdruku nägemata üles, läks oma koorma juurde, tegi kukru lahti ja leidis 37 tukatit 5 luidoori ja 7 Hollandi taaldris sees olewat. Ei lausunud mees sõnagi, waid läks kõrtsi leiba wõtma. Kui sõomas oli, küsis kõrtsinaese käest: „Kes teil täna õomajal olnud?“ — „Kes Sumal neid teab!“ kostis inimene. Ütles siis Köhler: „Kuulge, kullakesed! kui üks neist, kes minewal õõjel teil õomajal olnud, täna ehk homme peaks tagasi tulema teie käest üht ehk teist küsima, tehke siis seda head ja juhatage teda minu juurde; mina jõuan täna õhtu jälle koju!“

Õhtu eel tuli Kõhler linnast sinna sama kõrtsi ja leidis üht Suuti seal olevat, kes kõrtsinaese sõna peale sinna oli ootama jäänud. Seesama oli oma rahakukru magama heites oma pea aluse õlgedele sisse pistnud, ja hommiku üles tõustes ja ära minnes teda sinna unustanud. Kui taaskord penikoormad oli sõitnud, tuli meele, kuhu raha jäänud, ja ruttas tagasi kõrtsirahwast paluma, et oma kätte saada: aga nende hing ei teadnud sellest ei musta ega walget. Tuli siis kõrtsinaesel meele, et Kõhler teda palunud, inimest, kes midagi küsima peaks tulema, tema juurde juhatada. Rääkis seda Suudile ja ütles: „Mees tuleb õhtu eel linnast tulles siia sisse.“

Kui kõrtsi tuli, rääkis Suut temale oma kahju, ja tõi Kõhler kukru taskust wälja ja küsis: „Kui see sinu oma, siis ütle, mis ta sees on?“ Kostis inimene ja ütles: „Seal on 37 tufatit, 5 luidoori, 7 Hollandi wana taaldris, ja üks kallis juweli kiwi sees, mis kukru sopi sisse õnnemeldud.“ Oli siis kõik nõnda. Suut luges oma raha, ja kui teda leidis terve olevat, pani 5 luidoori laua peale ja ütles: „Ole terve auus mees! minu oma hoidmast ja kätte andmast; wõta need luidoorid leidiseks, ja lepi selle piisku anniga; ei tõi mull juuremat anda, et olen weel üks waene hakkaja mees; ja on üks teine õiglane inimene seda, mis siin kukrus on, aasta peale

laenuks mulle uskunud, et sellega kui kaupmees
 Hollandi maal oma õnne saaksin katsuda " Selle
 sõna peale kostis Köhler: „Armas wend! oleme
 siis mõlemad paarimehed: sina waene hakkaja
 kaupmees ja mina waene hakkaja talupoeg:
 miks siis teine teisele maksu pärast õigust ehk head
 tahaksime teha? Ega auus mees ometegi hinna
 pärast auus katju olla, waid sellepärast, et Sumal
 seda tahab. Wõta siis, wend, oma luidoorid,
 ja pane neid oma kukru! ma ei tea, mis eest,
 ehk mikspärast mina neid sinu käest peaksin
 wõtma, sest sinu kukur ei ole mulle kulu teinud;
 ja kui wastu wõtaksin, mis ja mulle pakud: siis
 arwaks Sumal mulle seda riisumist patuks.
 Mine, ja õnnistagu Sumal sind ja sinu raha!
 Sumalaga! —

Seitse aastat pärast seda, mis oli 1794 aasta
 kui Saksa maal suured weeuputusused oliwad, ning
 mitmed külad ja maakonnad Frankfurdi maal ja
 ka seegi küla, kus Köhler elas, wiletsaks ja wae-
 seks oliwad saanud: elas seesama Juut Hollandi
 maal suures ja kuulsas kaubalinnas, nimega
 Amsterdam, ja oli nüüd suureks ja wäga rik-
 kaks kaupmeheks saanud. Et ta kõik asjad tar-
 kuse ja õiguse wiisiga ajas, kawalust ja kõik
 pettust südamest wihkas, ja kõik omad tegemised
 Sumalaga hakkas, oli Sumal temale kõigis korda-
 minemist ja sigidust annud, ja pidasiwad kõik

sest inimesest, kell nimi Ben Joel Hirsch oli, suurt lugu, et ta tüdimata ligimese armastusega hädalistele appi jõudis. Seesama auuväärt mees luges ajalehtedest, et Frankfurdi maal weeuputused nii palju kahju teinud ja ütles iseeneses: „Ega siis ka see auus mees Köhlergi kahjuta pole jäänud;“ ja istus kohe maha, et Frankfurdi linna kirjutada ja paluda, et kuulata, kuidas Köhleriga lugu pidi olema. Tulivad siis peagi sõnumid, et ta suure waeuse sisse saanud, et wesi tema wiinamäed ja põllud ära raiskanud tema loojuksed ja puduloojukseed alla wiinud ja tema elumaja ja hooned ära rikkunud.

Kui inimene seda teada sai, siis anti ühe rikka kaupmehele Frankfurdi linnas käsk Köhlerit enese juurde kutsuda, temale wiistuhat wana taalrit selle kirjakesega, mis ta Köhlerile kirjutanud, kätte anda; aga ses kirjas ei olnud muud, kui needsinatsed püha kirja sõnad lugeda, mis Sp. Sõn. 13, 21. üles pandud ja mis on:

Sunnetus ajab patusid taga, aga head taju-
talje õigete kätte.

Jumal teeb kõik awalikuks.

Ühtegi ep ole finnifaktud, mis ei peaks ilmuma, ja ühtegi pole salaja, mis ei peaks teada saama. Matt. 30, 16.

Needsinatsete Issanda Jeesuse Kristuse sõnad, mis Matteuse ewangeliumis kümnes peatükis kuuendamas salmis kolmatkümmend loeme, peatfiwad igalühel alati meeles peetawad ja iseäranis sell wiletsal tunnil, mill süda teda kurjale kiusab, meeletuletawad sõnad olema; ja kui seda nõnda oleks, oh! kui palju pattu, kurja, ja ihu ja hinge kahju jääks siis küll ilmas sündimata ja tege-mata. Aga inimene, kui teda ta petliku südame, ja tema ihaldamiste wõrkudes peetakse, ei märka ega mõista seda meeles pidada, et Jumal jala-jasse näeb ja omal ajal kõik awalikuks teeb ja päewa ette tõstab, mis kurja nõuulised kõige kawalama kawaluslega salamiste kurja nõuawad teha. Seda tuleb tõe poolest õnnetuseks arwata, et inimesed, kui ühe ehk teise kurja nõuu peale on minemas ja hakamas, iseeneses nõnda räägiwad ja ütlemad: siin ep ole kedagi, kes seda näeks, kuuleks ehk teaks; kes seda siis minu peale teaks tunnistada? Ega ma isi oma süüdi lähä kuulutama; kuidas ta siis wõiks üles tulla? — Seesugused rumalad mõtlemised asuwad selle inimese südamesse, kes Jumalat

unustab. Oles Sumal temal südames, siis seisaks ka see kallis sõna tema meeles, mis Issand prohveti Jeremia juu läbi kuulutanud, kui 23, 23. ütleb: Mina olen Sumal ligidalt ja Sumal kaugelt: kas keegi võib warjupoika minna, et mina teda ei peaks nägema? Et mina täida taewad ja maad? ütleb Jehoowa. Ei või siis iialgi inimene selle ees nägemata olla, kes kõigis paikus on, ning kui siis ka inimese hingegi mu ligidal pole mind kuulmas ehk nägemas, siis see mu tunnismees on, kes kõik salajad asjad awalikuks teeb, ja kõik omal ajal saadab üles tõusma, ega seda ilmaiski salajasse ei jäta.

Et see nõnda ju igawesest ajast Sumala seaduse järele liikumata kindel ja tõsi, seda kõik inimesest sellest ju teawad, et kõik kurjad ja hirmsad tööd, kui neid ka kuigi salaja tehti, ikka üles tõusivad, ja näitab seegi lugu, mis siin läheme rääkima, seda waidlemata tõeks.

Üks mõistlik ja väga hea mees, kes tark ja tubli sepp oli, asus Saksja maal ühte linna meistriks ja hakkas sepist tegema. Nägiwad inimesed, et ta head tööd tegi ja paraja hinnaga leppis, ja tõttasiwad kõigilt poolt tema juurde. Oli temal siis kui asujal inimesel kohe tööd ja sissetulemist küll; ja et tasajelt elas, kogus ta kahe aastaga nii palju, et sepakoda ja maja, mis senni ajani oli üürinud, enesele päriseks ostis. Aasta pärast

ſeda wõttis enesele emandaks ja elas temaga neli aastat wäga heaste abielus.

Et ta wäga tubli mees oli, auusat tööd tegi ega kellegi käest üleltiga küsinud, ja igaühele nimetatud päewal tööd kätte walmistas, pidaswad inimesed temast lugu ja tõiwad temale kõigilt poolt tööd. Oli temal siis palju sellisid ja sepapoisſa. Suhtus siis, et üht uut selli majasſe wõttis, kes wäga priſke mees oli, ja kes tema emanda filmist nõnda armas näitis, et teeldud armastus tema südames süttis. Seda ei märkanud mees ega muud keegi, waid oli ſee aga kahe ſüüdlaste hinge teadawaks.

Ühel hommikul kellu kuue ajal kuuldi forraga ſeal kambriſ, kus ſepp oma emandaga magas, suurt liſa ja nutmiſt. Kaks tſeenijat naeſterahwaſt, kes majas oliwad, jookſiwad ſelle liſa peale kambri ja nägiwad emandat ſärgi wäel ſenna ja tänua jookſwat, liſendawat ja läſſi murdwat. Ohmataſiwad inimesed ega teadnud, mis ſeſt arwata, ja küſiſiwad: „Kulla emandakene! mis teil on?“ — „Oh! oh!“ hüüdis emand, „mees on ſurnud!“ —

Oli ka nõnda. Läſſiwad woodi juurde, leidſiwad oma hea peremehe hingeta ja kange ſängis olewat. Anti ſeda kohe kohtuſſe teada, ja tuliwad kohtuwanemad ja kohtu tohter kuulama ja waatama, kuidas ſee ſuremine nõnda äkitselt ſündinud ja mis ſüüd ſeal olnud. Katsus tohter ſurnud ümber ja ümber

ära, aga ei leidnud ühtigi, mis ehk kaugeltki wägivaltsjet tööd oleks näitnud, ja ütles: „Inimene on alwatuse surma surnud.“ Seesinane sõna tohtri suust tegi kõige kuulamisele otja, ja anti kohtu poolest luba, surnut Sumala nimega maha matta.

Kaksikümmend kaks aastat pärast seda olivad surnumatjad kiriku aja peal hauda kaewamas ja juhtusiwad ühe surnu peale, kelle puusjart ju mädanud ja luud aga weel alles olivad, mis kokku korjasiwad, et neid luukambri kanda. Wiimaks tuli ka paljas pea luu wälja, ja nägiwad mehed kesk pealae kohal üht pitka ja peenikest raudnaela pealaeft läbi tautud olewat. Urvasiwad mehed senna ja tänna; wiimaks ütlesiwad: „Wiime kirikijandale seda imet nähä.“ Kui näitasiwad, ütles õpetaja: „Mu lapsed, hing, kelle pärast see pealuu olnud, on salamahti wägivaldselt otja saanud,“ ja küsis: „Mitme rinna peal olete hauda kaewamas?“ Kostsiwad mehed: „Üheteiskümnema peal.“ Ütles siis õpetaja: „Oh! see on wana asi; see on enne mind ja enne teid, hoopis teise ja kadunud rahwa põlwe ajal sündinud. Aga olete noored terased ja targad mehed, kuulake ometigi ühe ehk teise wana inimese käest, kes see olnud, kes sinna wastu müüri, niinepuu alla maetud, ja olge sellest wait, mis teie seal leidnud.“

Õhtu eel tulivad furnumatjad ja tõivad sõnumid, üteldes: „Kuulasime sealt ja tealt, aga polnud kedagi, kes seda oleks teadnud, mis igatsesime teada; aga juhtus meile õpetaja wana elatanud naaber, see wana ramma jalaga sadul-sepp unlitša peal wastu tulema, kes kõil selgeste teadis rääkida. See ütles: „Nüüd on kaks-kümmend kaks aastat teed, et sinna paika oma kõige kallima sõbra olen matnud. See oli sepp, üks ütlemata hea inimeene, kes mull armsam kui wend oli. Sumal koristas teda äkitselt. Oli õhtu weel mu juures; ajasime magusat juttu ja tahtsime teisel päewal mõlemad warule minna, aga Sumala nõuud ei olnud meie nõuud. Teisel hommikul, kui üles tõusin, toodi sõnumid, et õõse oli furnud. Tema lest läks teisele mehele, kes kadunud inimese juures selliks oli, ja elab praegu weel, keda ise kui sepa Sultsi emandat tunnete, ja poeg, keda tema kadunud mehega saanud, on raadi kirjutaja.“

Õhmatas kirikisand ja pani seda wäga imeks, sest et seda emandat tundis ja teda heaks ja wäga auusaks inimeseks pidas ja ütles furnumatjatele, et pidiwad wait olema. Teisel hommikul läkitas emanda järele ja laskis teda enese juurde paluda. Inimene tuli ja rääkis kirikisand temaga ühest ja teisest asjast; wiimaks küsis: „Kas teie meesterahwas teid tüdrukult kosis wõi olite lest?“

— „Din lest,“ ütles inimene, „mull oli nii hea ja kallis mees, et ei oleks tahtnud teisele mehele minna; aga oli kadunud mulle lapsulesti jätnud, ja oli ka weel maja peale pisut wõlga ega saanud hulga sellidega toime; seepärast siis wõtsin ühe hea selli meheks, et elamine oma korra peale pidi jääma.“ Küsis siis weel kirjitsand: „Kas kadunud mees laua pödes?“ — „Ei,“ ütles emand; „suri õnnis äkitselt. Seitsime õhtu mõlemad priisked ja terwed magama ja hommiku leidsin teda surnud enese kõrwas.“

Tõusis siis kirjitsand üles ja palus naesterahwast ühe pisikesse laua juurde tulla, kus midagi peal, mis musta siidi rätikuga kinni katetud. Kui laua juures mõlemad oliwad seismas, wõttis kirjitsand rätiku pealt ära, näitas temale pealuud, ja sõrmega seda naela, mis tema sees, ja küsis. „Kas tunnete naela?“ „Issand Jumal!“ hüüdis inimene, „kes seda on wälja toonud?“ ja nõrkus sealsamas paigas ära. Kui jälle oli toibunud, rääkis oma süüd üles, ja kuidas tema mees otsa saanud. Oli sellega nõuu pidanud, teda ilmast ära saata; ja oli siis sell pitka ja peenikest raudnaela teinud; kui mees magama jäänud, tuli sell ja ajas haamriga naela tema pealaeft sisse, ja oli tema siis korruga surnud. Naela pea oli püseline, ja mehel paksud kähwarad juuksed peas; sest ei wõinud ükski, ei tohtergi tähte leida, et teda tapetud.

Saiwad siis mõlemad juure kohtu alla ja hukati meest ja naest mõõgaga linna turu peal ära.

Kas see juhtumine oli, et pealuu naelaga üles tõusis?

Mis sest õppida, et süü, mis kakskümmend kaks aastat warjul olnud, ometegi üles tõusis?

Rikas waene.

Üks wana elatanud naesterahwas tuli Pariisi ja hüüris kui waene inimene enesele üht pisikest kambrit, odawuse pärast neljakordsa majas ülewal katuse all. Tema elas kui nõuuta inimene väga waest wiisi ja läis teiste hüüriliste käest küünla otse ja pühapäewiti sooja suppi kerjamas. Läks siis lord ühte müürisseppa otsima ja palus teda, et armu pärast tuleks tema seinu müüri tegema. Läkitas siis meister oma jelli, et seda head wana inimesele teha, ja lubas noor mees weel pealegi, kui wäike kapp tisleri juures pidi walmis saama, seda ilusaste sisse müürida.

Poolteist aastat pärast seda juhtus seesama müürisepa sell sest majast mõõda minema ja tema ukse peal üht kirja nägema, kuhu peale kirjutatud: „siin majas on üks wäike kambrike katuse all odawalt hüürida.“ Läks siis inimene üles seda tuukest waatama ja leidis, et ta seesama

oli, kus seda kapi augu seinä oli teinud, aga et sinna ei koguniste kapi sisse pandud, waid et ta jälle oli finni müüritud; ja ütles majapere-meēs: „Sumal on head teinud, et ta seda wana mulda korjanud; ega ole ma kolmel aastal ei kopikatki hüüri tema käest saanud ega wõtnud; waid pidasin teda siin armu pärast, ega ma ometi teda uulitsa peale wõinud surema ajada. Tema padjad ja hilbukesi müüsin ära ja korjasin teise hea rahwa käest, et teda maa alla sain.“

Sell oli terane meēs: mõtles iseeneses selle finni müüritud kapi augu pärast mõndagi; hüüris kobe kambrikest enesele ja tuli ka weel sellamal päewal sisse. Kui üksi oli, pani ukse lukku, koputas oma haamriga finni müüritud augu kohta ja kuulis et ta seest õõnes oli. Tegigi teda siis jala pealt lahti ja arwa imet, leidis wiis pleki toosi tema seest, mis, kui neid tahtis kätte wõtta, märka raskeid oliwad. Kui lahti tegi, siis oliwad kõik täis kuldraha. Kolmest toosist luges igaiühest tuhat tukatit wälja ja kahes oli kummagis wiis sada luidori; üks luidor aga eu Prantsuse maa imperial ja wiie hõbe rubla wääriline.

Et ole see üks imestamise wäärt asi seda näha ja kuulda, kuidä tühja mamuna orjamine inimese südant rikub ja teda tema enese liha waenlaseks teeb. Seda nüüd sest õnnetumast selgeste näha, kes oma südame hooletuses ei enese

ega teiste heaks oma suurt wara ei tahtnud pruukida, ega kellelegi seda soowida, et mamonteda oli wõitnud, ja kui üks luupainaja teda wae-wamas ja keelamas olnud, et ta mitte õige Sumala majapidaja ei pidanud ega saanud olema. Sellepärast siis ka see sõna temast tõeks saanud, mis Koguja raamatus 6, 2. salmis loeme, kui rahaahnest ja sitkest ööldakse: Sumal ei anna temale meelewalda sest jüüa, waid üks teine wõeras peab seda sööma. Et see nõnda on, seda oleme sest siin räägitud asjast tõeks tunnud, kui nägime, et müürisepa sell seda sõi, mis see wana sitke ise ei raatsinud oma kõhetanud ihu kinnitusekski pruukida.

Tarf koer.

Üks kaupmees Saksja maal, kellel wäga tark ja truu puudel oli, läks ratsa Braunschweigi linna laadale, kallid kiwisid kauplema, mis jadula taga paunas oliwad ja peale sada tuhat taalrit maksiwad.

Koer, kes tema kõrwas käis, hakkas korraga peremehe peale haukuma, ja pani inimene seda imeks, et elajas terve wersta maad alati haukudes tema kõrwas jooksis. Kui siis wiimaks koguniste tahtnud waid jääda, waid weel pealegi üles fargas ja jalustest hammastega finni hakkas

pani peremees temale mõne hea hoobi piitsaga, et temast rahul olla, aga ei hoolinud elajas sest koguniste, waid läks nüüd hobuse ette, ja kargas alati ninasße, et hobune ei sammugi eemale saanud astuda: arwas siis kaupmees, et tema puudel hulluks läinud, wöttis püstoli, laskis koera maha ja läks eemale. Kui wersta wiis edasi oli läinud, tuli kõrts wasta, ja tahtis mees hobust puhata; aga kui seljast maha oli tulnud, nägi, et paun kalli kiwidega sadula tagant oli ära kadunud. Ohmatas inimene ülewäga, istus jalapealt selga ja ajas tuhat nelja tagasi. Kui penikoorma maad oli sõitnud, leidis pauna kess maantee peal, ja haawatud koera tema peal risti maas olemat. See truu elajas oli oma peremehe pauna näinud ripakile olemat, et pandle rihmad lahti olid wad läinud, ja hakkas sellepärast peremehe peale haukuma, kui wiimaks paun maha läinud, kargas ta hobuse ette, et teda keelda eemale minemast; et ta hobuse nina sõõrmed lõhki kiskus, arwas kaupmees teda hulluks saawad, ning laskis teda püstoliga. Kui tagasi ajas pauna otsima, nägi, et koer peale wersta maad pitki maanteed ronides ennast wedanud ja werisid jälgi jätnud, et pauna juurde jõuda ja seda hoida: aga kui sinna sai, oli koer hinge waakumas, wehkles weel mõni lord sabaga, teritas ka weel rõõmu pärast kõrwu, et peremeest näha sai, laskus tema kätt ja juri ära.

Sõimatakse küll kõlbmata inimest koeraks, kui tema koerustükkide pärast teda laidetakse, aga tõe poolest rääkides ei maksa paha petis ehk salalik inimene, ei maksa tema head tubli koera. Seda viimast võid uskuda ja tead, et ta sinu eest seisest ei surmangi karda, aga teist ei tohi ja kaugemale uskuda, kui su film teda näeb: ja kui sa walewagaduse warju enese ümber pannud, petab ta sind su enese filma all.

Et siis nüüd koera truudusest ja tarkusest oleme juhtunud rääkima, siis olgu selle poolest siin weel pealiisfaatawaks!

Kui 1770 ja 1771 aastal Saksamaal suur ja igaweste mälestaw leiwa puudus ja nälg oli, mis tuhande kaupa rahwast tappis, juhtus Halberstati maakonnas ja Halberstati linnas üks niisama rikas ja hea herra olema, nimega v. Spiegel. Et inimesed teda helde teadsiwad olewat, kes rohke käega hädalistele andis, siis oli ka sell hädajal hommikust õhtuni tema koda täis kerjajaid. Mitas hea mees nii palju kui tial jõudis, aga mõistis peagi, et see kõik ei tahtnud mõjuda, ning et mitmed liiderlikud teda ka petsiwad. Wõttis siis hea mees kalli nõuu: kirjutas Preisi kuningale, kelle pärast Halberstati maakond on, ja palus üht wana koledat liiwa nõmme enesele anda, mis kobe linna kõrwas, ning kus kolm kaunist liiwa mäge seismas, kelle wahel üks wäikene ojalene

jookseb, mis linna all Boobri jõkke läheb. Utles: „Mina palun seda tühja maad sellepärast oma juure walitseja käest, et tuhandetele saaksin tööd anda ja neid sel raskele nälja ajal hinges pidada.“

Kuningas oli sellega rahul ja andis seda tühja maad inimesele omaks, kes, et seda ju ette teadis, et nõnda pidi sündima, Riiaist mitu laewatäit kaupmeeste läbi wilja oli tellinud, ning mis ka peagi seal sai olema.

Raskis siis Spiegel kuulutada, et kes tööle tahaksiwad tulla, tema juures tööd ja leiba kõigeks suweks pidiwad saama. Langes siis rahwast kõigilt poolt, mehi, naisi ja lapsigi kokku; ja hakati et kõik nõud ju walmis muretssetud, liiwa-nõmme tema mägedega harima ja suuri ehitusi tegema, Oli seal igapäew kolm ja neli tuhat inimest tööl: istutati tuhandete kaupa puid, all orgudes lõigati kraawisid; ehitati kõiksugusid hooneid, ning ka üht suurt weiket; peasteti selle tööga tuhanded nälja surmast ja on nüüd seesama endine kole paif kõigeilusamaks ja armsamaks Halberstati linna kodanikkude lustikäimise paigaks saanud.

Oleme ise 1786 aastal seal käinud ja seda oma filmaga näinud, kuidas see õnnis mees seda koledat kohta otse paradiisi aiaks ehitanud. Näägiti sell ajal, kui seal neid kohte olime läbi käimas, et kadunud Spiegel ligi pool miljoni taal-

drit sellega kulutanud, ja mitu tükat nälja surmast
jell ajal selle nõuu ja tööga peastnud.

On siis ikka hea, et ka rikkaid maa peal
waesemate kesks on elamas; nemad on Jumala
maja pidajad, kui neil armutundmist jüdames,
nõnda kuidas Spiegelist oleme näha saanud.

Seesama Spiegel, et temal tuhanded käed
tööl oliwad, oli ise hommikust õhtuni oma töö-
tegitajate juures kõik üiendamas ja selle peale waa-
tamas, et igaüks auusaste oma tööd pidi tegema
ja oma päewahinda teenima ja oli sellepärast
eneise tarbeks üht kui hoonet sinna lastnud ehi-
tada, mis Boobri jõe kalda ligidal oli seismas.
Ühel lõunal, kui temal palju wõeraid oli, ja tema
nendega söömalaua taga istus, tuli tema suur puu-
del umbmürg ja weest tilkudes tupp, hakkas
tema kuue õlmast kinni ja tõmmas teda. Herra,
kes oma koera ametit ja tema tarkust tundis, ütles
teiste herradele, kes temaga lauas istusiwad:
„Armsad wõerad, palun luba üürikeseks ajaks
teist lahkuda, minu koer kutsub mind; saan wist
midagi leidma, mis mitte igal ajal leietawaks
pole. Nõnda tõusis mees laua tagant üles ja
hakkas koera järel käima, kes hüpates ja karates
ees käis ja teda Boobri jõe kalda peale juhatas.
Kui sinna sai, leidis Spiegel ühe aastase lapse
kalda peal maas olewat, wõttis teda sülle, kan-
dis sinna, kust oli tulnud, ja et seal ka üks tohter

wõeraste hulgas oli, aitas seesama lapsukest jälle hinga. Lugu oli see:

Ühe kangapleekija lapsehoidja, kes ise weel alles nõrgukene oli, seisis Boobri jõe silla peal käsipuu ligidal, lapsukest käe peal pidades: Laps hakkas rabelema, hoidja ei jõudnud teda pidada ja läks ta silla pealt hoidja käest otseti jõkke, Spiegeli puudel oli jõe kalda peal maas päewapaistel ennast sojendamas, kui last jõkke nägi kukkawat, kargas wette, tõi loomukest wälja ja läks peremeeft kutsuma. Nõnda sai siis selle elaja läbi inimese loom surmast peastetud.

Arm jõuab enam kui hirm.

(Mõistu jutt).

Tuul ja päike jõudsiwad ühel päewal teine teise wastu tulema. Tere wenikene! ütles päike ja küsis: miks sa minewal öösel nõnda hirmnaste möllasid? Jah, kostis tuul, olin kaua puhkanud; aeg läks igawaks ja tahtsin siis oma rammu katsuda. Eks siis, kostis päike, eks siis seda nõnda oleks wõinud teha, et kellegil kahju poleks sündinud? Waata laewu, mis sa oled murdnud, katufid, mis sa maha ajanud, ja puid, mis sa maha murdnud. Seda, wenike, seda sull ep oleks tarwis olnud teha!

Tuul wihastas selle sõna pärast ja ütles karedaste. Mis sa räägid! — sina audud aga seal ülehel, ega jõua ühtigi; mina teen kõik! Sina aga elendad, muud sa ei mõista ega saa teha. Kui mind ei oleks, mis tuuleweskid siis teeksidwad? Kuhu laewad siis küll lähaksidwad? ehk kust siis need pilwed tuleksidwad, mis wihmusest toowad, mis põldu ja rohumaad kastab? Ja, kas sa saad mu vastu? Murra nüüd kobe puid maha! pane need tuuleweskid kaima, mis seal all näed olewat! — Kas saad? Ei ühtegi! Sellepärast ole wait, ega ära hakkagi minuga jagelema, muidu ma find weel ennastki ära puhun.

Wana wend! kostis päike tasase sõnaga, wana wend! eks ma ifka ütles, et sa tuisst ja torm oled ning et sull ei ka seda vähematki kannatust pole. Räägib ometi sõber sõbra ja tuttawa tutwaga kuidas arwab: sina kobe ägedaks saad ja peale tükid. Kuule, wana kaim! mis ütlen! tean küll, et sull jõudu ja rammu paljugi; aga tean ka seda, et sa ometegi clades minu vastu ei jõua.

Mina! ütles tuul, mina ei peaks sinu vastu jõudma? et kuule nüüd imet! — Tule wälja! hakkakem kobe wastastiku!

Ei wenikene! ei, seda meil ei sünni teha, muidu lähaks kõik maailm hukka. Sumal ei ole meid mitte kahjuks, waid tema on kasuks loonud:

meie ei pea mitte kautama, waid kaswatama ja kosutama.

Ole wait! ütles tuul suure wihaga, sull on küll libedad sõnad keele peal, aga sina ei jõua ühtigi. Waata! seal all käib maantee peal inimene, mantel seljas, kisu mantel tema seljast ära! — Päike kostis: katju sina enne. Küll ikka, ütles tuul ja hakkas siis hirmsa wäega inimese peale käima; raputas, kiskus, lõhkus ja rebis tema mantlit, paiskas inimest kord küliti, kord selite maha, et mantlit tema seljast ära kiskuda ehk teekäijat sundida teda seljast ära wõtma: aga seda enam ta kiskus, rebis ja temaga möllas, seda kõwemaste hoidis teekäija mantlit finni: wõttis ka weelgi õlmadki, mis alati tema wastu filmi lõiwad, ja tõmbas neid wöö alla. Kui tuul ju tüft aega teekäija kallal oma rammu asjata oli katsunud ja nõnda puhkunud; et ta ise ära wäsis ja lõõtsus, siis ütles päike: laj' mind nüüd ka katsuda. Tuul wailis ära, ilmuke sai tasaseks ja soojaks, päike paistis armsaste ja eledaste teekäija peale, kes ikka oma teed edasi läks, wõimaks sooja pärast mantli tundis liiakse olemat ja teda seljast ära wõttis.

Päike waatas siis lahkeste naerates tuule filmi ja ütles: Räed ja, wana wend! et tõsi on,

kuida sulle maailma algmisest ikka olen rääkinud; et waljus ialgi seda ei jõua teha, mis arm teeb.

Sumal on kõik targaste teinud.

(Mõistu jutt).

Päew oli lõunasse jõudnud ja tegi väga sooja jala inimesele, kes teekäija oli. Seesama nägi suure kõrge tamme tee ääres seiswat; läks päewa warju tema alla istuma, hakkas leiba wõtma ja heitis wiimati jelle puhkama. Kui nõnda maas oli und wotamas ja üles waatamas, nägi tema ilmotjata tõrukesi, tamme lehtede wahel okste küljes olewat, ja ütles iseeneses: Sumal on küll kõik väga targaste teinud, aga tuleb seda ometigi väga imeks panna, et niisugune ütle mata suur puu suuremat wilja ei kanna, kui needsinatsed tõrukesed. Kõrwitsad, kelle wäädid mööda maad jookswad, on ämbri suurused, ja selle uhke tamme wili ei ole weel pähkliigi suurune. Oleksin mina tamme loonud, mina oleksin teist wiisi teinud: kõrwitsad oleksin mina tamme ja tõrukesed kõrwitsa wäädi wiljaks loonud.

Nõnda iseeneses rääkides ja Sumala tegusid õiendes läksiwad tema silmad, mis unest raskeid oliwad, kinni, ja tema uinus magama. Kui ta tükk aega oli hinganud, ärkas ta äkitselt üles ja

tundis kipitawat walu oma nina peal. Ei ta mõistnud, kust ehk kuida see pidi tulema: aga kui tema weel alles selite maas oli ja selle järele arwas, kust see walu temale pidi tulema, kõigutas tuul tamme oksid, ja pöpsatasiwad siis tõrusesed maha, kellest mõned tema filmi ja tema läte peale sadasiwad, mis temal väga walus oli. Kargas tema siis kohe üles, läks usinaste puu alt ära, ja ütles: „Oh sina mõistmata ja rumal, kes sa Jumalast tahtsid targem olla! Nüüd sa mõistad, et Jumal kõik targaste on teinud. Oleks praegu kõrwitsad ehk pumbud tamme otsas olnud ja sinu peale maha tulnud, eks sa siis sinna sama paika maha oleks jäänud? — Jah! Jumal on kõik targaste teinud! —

R a a m a t,

mis ühe tohtrile kirjutadi, kui temal kurja tee ajal väga palju haigid oli, kelle juurde sinna ja tänna alati oli sõitmas.

Pole jõuded sinu tunnid,

Surmaga sull tegemist;

Tema käest sa wälja sunnid,

Mis tal ilgel pärimist.

Sõidad mitme waewaga,

Kord ratastel, kord saaniga:

Kallaks wihma nii kui pangist,

Kes sest hoolib? — lume angest,
 Tuisust, marust, murust ka,
 Pead läbi minema:
 Kui sind hädaline hüüab,
 Keda surm ju kätte püüab.

Kontmees *) kerge jalaga
 Ja väga warma wöttija —
 Ei sa saa nii kärmest sõita,
 Et sa ikka saaksid wõita:
 Tuleb tihti naeruga,
 Kui kistjas oma saagiga,
 Tuba ukse peal sull' wastu,
 Enne kui saad tuppa astu;
 Mõtleb: „oot! — saan tagasi,
 Küll siis panen oma paela
 Wiimaks sinu enda kaela!“

Kui sind waenlast korjanud,
 Siis, kes sind on orjanud, **)
 Mina paigale ei jäta,
 Et ta enam mind ei peta.
 Tema mööstrid, tema potid,

*) Kontmees ehk kuiwik, on Saksakeeli: Skelett. Kui keegi jeda näinud, kuidas tohtrid inimese luukonta traadiga nõnda kokku seadwad, kuidas neid inimese ihu liikmeteks Jumalast on seatud: siis niisugune kontwärl, kontmeheks ehk kuiwikuks kutsutakse; ja tähendakse mõ- lema sõnaga ka surma, kui naljamise wiisi räägitakse.

**) See, kes tohtrid orjab, on apteeker, sest et tema tohtri sõna peal need rohud walmistab, mis tohter haigele annab sisse wõtta.

Tema klaasid, rohukotid,
 Tema käes kõik jõuuta
 Ilma sinu nõuuta.*

Et ta nõnda teistel teinud,
 Seda kõik maailm on näinud;
 Külab teeb siis sinulgi,
 Nõnda kuidagi muilegi.

Et nüüd küll sull võitlemist,
 Ja kuiwifuga rüüsklemist:
 Palun siiski muret kanda,
 Ja mull armust wastust anda.

Päts.

(Wõistujutt).

Wändra metsas Pärnu maal
 Lasti wana karu maha;
 Pojad jäiwad emast maha,
 Wõeti, wiidi turule,
 Pärnu linna kaubale.
 Suhtus karutantsitaja
 Parajast seal olema,
 Ja ta wana tantsikaru
 Kamm ja wana olema;
 See siis ostis karu pojad
 Opetas neid istuma,
 Kübaraga tantsima,

Mõnda tempu tegema.
 Ametit kõik kätte antud,
 Rõngad nina sõorma pantud,
 Laksid peremehega,
 Mõõda maad siis tantsima;
 Ja, et mõistsid tantsu lüüa,
 Oli peremehel süüa,
 Kes kui rängast wõttis wiina,
 Waestel liiast tegi piina.

Oli mees end wäsitand
 Ja kuhja juurde wenitand;
 Karud waia külge köitnud,
 Sellile end maha heitnud.
 Päew ju oli alla läinud,
 Karud olid palju käinud,
 Küllalte ka tantsitud,
 Ja tantsitajast malgatud;
 Aga olid eineta,
 Ja weel alles joomata.

Ütles päts, mis waene lugu,
 Sull ja mull, kes karu sugu! —
 Peastame nüüd ennast lahti,
 Läki ära salamahiti! —

Kuhu peased wennikene,
 Nina wäga ellakene!
 Rõngast sõormist läebi läeb,
 Kus ta seisab, las' ta jäeb! —

Ei ma seda mitte tahta,
 Sõõrmed mina kipun maha:
 Kodumaile tahan jõuda,
 Oma suguvõsa nõuda.
 Mull ju küll mu hädast häbi,
 Sõõrmed nüüd ma kipun läbi:
 Kodu lähän tantsima,
 Ja oma kunsti näitama.
 Seal mull kõik mu wastu tõtwad,
 Kõik mind lahkest wastu wõtwad:
 Tädid, onud, lelled, tutwad,
 Need kõik minu wasta rutwad.

Wändra maale jõudis päts,
 Alles oli wana mets,
 Alles mitmed mesipuud,
 Keda noorelt oli tunnud,
 Neile andis ellast suud.

Kus mu tädid? kus mu tutwad? —
 Tuba pojad kava nutwad;
 Nahk ju ammust nülitud
 Ja nahkurile müüetud! —

Kes mull annab sõnumid,
 Kus ma leian omaksid? —
 Wanad on kõik häwinud,
 Uus põlw taga sündinud! —

Teised karud olid nõudnud
 Teada, kes see kodu jõudnud
 Ja kui kuulsid, see on päts,

Mõmises kõik Wändra mets:
 Päts, kes wõeral maal on käinud,
 Imet kuulnud, imet näinud:
 Kuuramaal ja Pohlas olnud,
 Päts on jälle koju tulnud.
 Mõmisesid emased
 Wõib sest saada peiukest,
 Kell' Jumal annud tütrekest.
 Ei ta ole asjata
 Täna tulnud pasfita.
 Miks ta muidu oleks tulnud,
 Kui ta seda poleks tunnud,
 Et fiin meie metsa nukas,
 Karu tütreid pole hufas?
 Hakkasid siis lakkuma,
 Ja tütrekesti harima:
 Silitasid nende karwu,
 Pidasid ta kangest arwu:
 Kuida pätsi wõrku püüda,
 Wäimeheks teda hüüda.
 Pätsil olid kallid päewad,
 Isad, emad, tädid näewad,
 Päts on wäga priske mees,
 Kell hambad suus ja rammu sees.
 Kus siis hõrga murreti
 Ehk walmis kaera leiati;
 Sinna pätsi paluti,
 Ja paremat talle anneti.

Suhtusid siis pidud seal
 Banal otil mustal karul,
 Oli siis ka pätski seal
 Teiste karudega warul;
 Näakis, mis ta ilmas näinud,
 Mitmed maad ta läbi käinud;
 Kuida Pohla karu sugu,
 Kellest väga peetaks lugu,
 Tark ja weider tantšimas,
 Bedupulka wedamas,
 Kuferpalli, ratast löömas,
 Küffiteles pohla söömas.

Suud ja silmad lahti peas,
 Kuulis pätsi igamees.
 Wiimaks igatšesid näha,
 Kuida Pohla tantši teha:
 Palusid siis pätsikest,
 Et tantšiks, ehk ka natikest.

Päis siis tõusis tantšima
 Ja tantši lugu joruma.
 Püsti jalge keha käänas,
 Liikmed imelikult wäänas;
 Käppi wälja firutas,
 Laiali neid lautas;
 Pani kord neid rinde peale,
 Kord neid seadis puunsa peale.
 Hüüdsid kõik, kes olid seal:
 Waata imet ilma peal! —

Päts, kui lõppes tantsimast,
 Kummardas neid Pohla wiisi;
 Soowis head ööd kõigile,
 Ja ruttas koju rahule.
 Kõik, kes õiglamad seal olid,
 Utlid: päts on kallis mees!
 Ei ta taha kiidelda,
 Ei rumalamaid põlgada.
 Aga olid teised seal,
 Kes wana wiisi armastasid,
 Targaks ennast arwasid
 Ja targemaid ka wihkasid:
 Need siis pahandasid meelt,
 Pruukisid ka oma keelt;
 Tegid hirmus suure kära,
 Kätsid, murdsid pätsi ära.

Seda igal ajal nähtud,
 Et sell ikka waewa tehtud,
 Kes kui targem tõega
 Rahwast püüdnud walgusta.

Sisu.

	Lehek.
Trükitud kiri	7
Wana silb	24
Kartuhwlib	26
Nõugetest	29
Metsinimene	37
Wesi teeb imet	
Mabi Rein	50
Kuida targad warast teawad näidata	51
Ekstamine ei too kasu	56
Ehauß ei too muud kui häda ja õnnetust	60
Peletatud rööwlib	61
Kes teisele auku kaewab, see ise sisse langeb	63
Head tasutakse õigete kätte	67
Jumal teeb kõik awalikult	71
Rikas waene	77
Lark loer	79
Arm jõuab enam kui hirm	84
Jumal on kõik targaste teinud	87
Raamat, mis ühele tohtrile kirjutadi	88
Päts	90

